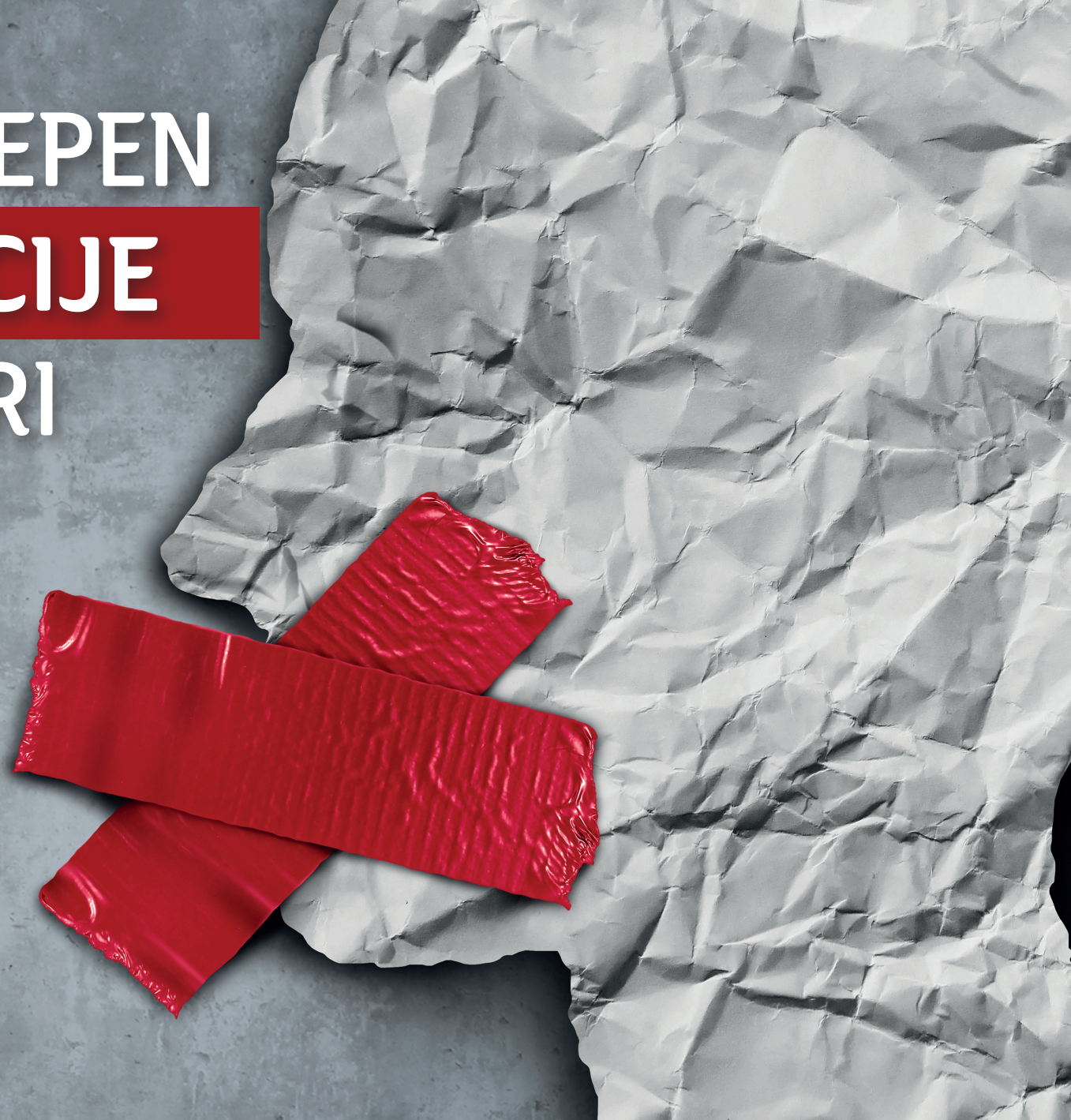


# OBRASCI I STEPEN DISKRIMINACIJE U CRNOJ GORI 2020



Funded  
by the European Union  
and the Council of Europe



Implemented  
by the Council of Europe



CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA



Crna Gora  
Ministarstvo za  
ljudska i manjinska prava



Zastupnik ljudskih prava  
Iskustvo Crne Gore

## OBRASCI I STEPEN DISKRIMINACIJE U CRNOJ GORI 2020

### Izdavač

Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM  
www.cedem.me

### Za izdavača

Milena Bešić

### Autor

Prof. dr Miloš Bešić

### Dizajn i štampa

Brain d.o.o., Podgorica

# OBRASCI I STEPEN DISKRIMINACIJE U CRNOJ GORI 2020

---

© 2020 Savjet Evrope. Sva prava zadržana. Licencirano za Evropsku uniju pod određenim uslovima. Nijedan dio ove publikacije se ne smije reprodukovati ili prenijeti u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski (CD-Rom, Internet itd.) ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje ili pronalaženje podataka, bez prethodnog odobrenja u pisanom obliku iz Uprave za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

---

Funded  
by the European Union  
and the Council of Europe



Implemented  
by the Council of Europe

*Ovaj je dokument izrađen uz finansijsku podršku Evropske unije i Savjeta Evrope.  
Izraženi stavovi nužno ne odražavaju službeno mišljenje Evropske unije i Savjeta Evrope*

CEDEM  
Septembar 2020



# SADRŽAJ

4

Pregled  
grafikona

5

Pregled  
tabela

6

Konceptualni  
okvir istraživanja

11

Operacionalni  
okvir istraživanja

13

Osnovne  
metodološke  
karakteristike  
istraživanja

20

Diskriminacija u  
ključnim oblastima  
društvenog života i  
prema pripadnicima  
ključnih grupa pod  
rizikom

16

Generalizovani  
pokazatelji  
diskriminacije

33

Posebni  
pokazatelji  
diskriminacije  
prema LGBTI  
osobama

38

Ocjena rada i  
efekata odgovornih  
aktera i javnih  
politika koje se tiču  
zaštite od  
diskriminacije

49

Efekat epidemije  
COVID-19 na  
diskriminaciju

52

Stavovi mladih o  
diskriminaciji

Grafikon 1: Demografske karakteristike uzorka (%)	15	Grafikon 23: Stav o LGBTI osobama (%)	35
Grafikon 2: U kojoj mjeri je diskriminacija prisutna u Crnoj Gori?	17	Grafikon 24: Stavovi o LGBTI osobama	36
Grafikon 3: Diskriminacija je prisutna i veoma prisutna – (%) TREND	17	Grafikon 25: Socijalna distanca prema LGBTI osobama i Romima	37
Grafikon 4: Koliko često se govor mržnje koristi prema pripadnicima navedenih grupa - SUM (%) veoma često i često	18	Grafikon 26: Stavovi prema Paradi ponosa (PRAJD-u) (%)	37
Grafikon 5: Diskriminacija prema navedenim grupama je veoma i uglavnom prisutna (%)	19	Grafikon 27: Da li biste Vi lično bili spremni da zaštitite osobe koje su LGBTI ukoliko su ugrožene?	37
Grafikon 6: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe	21	Grafikon 28: Da li poznaju zakone koji štite od diskriminacije (%)	38
Grafikon 7: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zapošljavanja po godinama istraživanja	22	Grafikon 29: Znaju zakone koji štite od diskriminacije (%)	38
Grafikon 8: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe	22	Grafikon 30: Da li Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije (%)	39
Grafikon 9: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti obrazovanja po godinama istraživanja	23	Grafikon 31: Crna Gora ulaže napor u borbi protiv diskriminacije - TREND	39
Grafikon 10: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe	24	Grafikon 32: Doprinos koji institucije daju u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprinos	40
Grafikon 11: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zdravstvene zaštite po godinama istraživanja	24	Grafikon 33: Doprinos institucija – TREND	41
Grafikon 12: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe	25	Grafikon 34: Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprinos	42
Grafikon 13: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti rada javnih službi po godinama istraživanja	26	Grafikon 35: Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – TREND	43
Grafikon 15: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti kulture po godinama istraživanja	27	Grafikon 36: Imaju povjerenja da će ih država zaštititi od diskriminacije	44
Grafikon 16: Prosječan stepen diskriminacije za sve grupe po oblastima u istraživanju 2020. godine	28	Grafikon 37: Imaju povjerenja da će ih država zaštititi od diskriminacije - TREND	44
Grafikon 17: Prosječan stepen diskriminacije prema svim grupama za sve oblasti po talasima istraživanja	28	Grafikon 38: Znaju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije	45
Grafikon 18: Razlika između mjerenih vrijednosti prosječnih mjerenih vrijednosti diskriminacije za sve oblasti: poređenje 2020. vs 2010.	29	Grafikon 39: Znaju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije – TREND	45
Grafikon 19: Prosječna vrijednost za sve oblasti po grupama 2020. godine	29	Grafikon 40: Ukoliko bi bio žrtva diskriminacije, najprije bi se obratio (%)	46
Grafikon 20: Razlika između mjerenih prosječnih vrijednosti diskriminacije prema svim grupama: poređenje 2020. vs 2010.	30	Grafikon 41: Kome bi se obratili – TREND	46
Grafikon 21: Prosječna vrijednost diskriminacije za sve oblasti i za sve grupe - TREND	31	Grafikon 42: Da li podržavaju mjere za borbu protiv diskriminacije navedenih grupa (%) DA odgovora	47
Grafikon 22: Narativi/opisi LGBTI osoba- N	34	Grafikon 43: Podržavaju mjere - TREND	48
		Grafikon 45: Povećanje vs. smanjenje diskriminacije usljed efekta COVID 19	53
		Grafikon 1: Percepcija diskriminacije po oblastima % - mladi i ostali	54
		Grafikon 2: Percepcija diskriminacije po grupama % - mladi i ostali	54



Grafikon 3: Stav prema LGBTI osobama	54
Grafikon 4: Slažu se sa stavovima	55
Grafikon 5: Socijalna distanca prema LGBTI osobama	56
Grafikon 6: Stavovi prema LGBTI paradi ponosa	57
Grafikon 7: Da li biste Vi lično bili spremni da zaštitite LGBTI osobe ukoliko su ugrožene?	57



## PREGLED TABELA

Tabela 1: Koliko često se govor mržnje koristi prema pripadnicima navedenih grupa (%)	18
Tabela 2: U kojoj mjeri je generalno diskriminacija izražena prema navedenim grupama (%)	19
Tabela 3: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe po svim talasima istraživanja	21
Tabela 5: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe po svim talasima istraživanja	24
Tabela 6: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe po svim talasima istraživanja	25
Tabela 7: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti kulture za sve grupe po svim talasima istraživanja	27
Tabela 8: Mjerene prosječne vrijednosti diskriminacije prema svim grupama, za sve oblasti po talasima istraživanja	29
Tabela 9: Stepem diskriminacije prema svim grupama i po svim oblastima za sve talase istraživanja	30
Tabela 10: Prednost ili nedostatak pripadanja navedenim grupama	31
Tabela 11: Prednost ili nedostatak pripadanja navedenim grupama - TREND	32
Tabela 12: Povećanje/smanjenje stepena diskriminacije usljed epidemije COVID 19	46
Tabela 1: Diskriminacija je prisutna - % DA odgovora	53

# KONCEPTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Ovaj dio Izvještaja prezet je iz prošlogodišnjeg Izvještaja koje je rađeno pod nazivom: Obrasci diskriminacije u Crnoj Gori, mart 2018. Razlog preuzimanja je taj što je ovo istraživanje rukovođeno identičnim konceptualnim i operacionalnim okvirom.



Diskriminacija je predmet naučne pažnje i istraživanja od 50-ih godina XX vijeka. Ovim problemom su se prvenstveno bavili teoretičari i istraživači koji su po vokaciji bili socijalni psiholozi. Prve teorije, definicije i pristupe problemu diskriminacije ponudio je Allport (1954). Pojam diskriminacije, koji je ovaj autor ponudio, oslanja se prije svega na koncept predrasuda. Drugim riječima, teza je da su predrasude osnov na kojima diskriminacija počiva. Time se predrasude i danas uzimaju kao baza diskriminatorskih praksi, kada je riječ o socijalno-psihološkom pristupu. U svojoj knjizi *Priroda predrasuda* (1954), Allport definiše predrasude kao „antipatiju koja je zasnovana na neistinitim i nefleksibilnim generalizacijama“. Predrasude zapravo predstavljaju bihevioralne, atitudinalne i verbalne izraze posredstvom kojih se nekritički prihvaćene negativne karakteristike neke grupe pripisuju pojedincima koji toj grupi pripadaju. Kod nekih drugih autora, umjesto termina antipatija koriste se termini: negativna osjećanja, animozitet, neprijateljski stav itd. Dakle, u osnovi predrasude vode distanciranju, a distanciranje konsekvntno vodi diskriminaciji. Generalizacija, termin u definiciji, podrazumijeva nekritičku percepciju pojedinaca u smislu da im se, bez potrebe da se opravda, pripisuju negativne osobine grupe kojoj on pripada, samom činjenicom da neko pripada toj grupi.

Kada je o diskriminaciji riječ, Allport je tvrdio da postoji pet oblika diskriminacije koji se deša-

vaju sekvencijalno, u smislu da svaki naredni stepen predstavlja i viši intenzitet diskriminacije. To su: verbalni antagonizam, izbjegavanje, segregacija, fizički napad i istrijebljivanje. Veliki broj autora se pažljivo i istraživački bavio opisima i istraživanjima u okviru ovih tipova. U narednim redovima ukazaćemo na nekoliko ključnih autora i istraživanja koji su imali za cilj da operacionalizuju, potvrde i prošire oblike diskriminacije koje je definisao Allport.

**Verbalni antagonizam** jeste jednostavan oblik diskriminisanja, tačnije, način da se upotrebom jezika iskaže neprijateljski stav prema određenim društvenim grupama i njihovim predstavnicima. On se dešava i kada su pripadnici ugroženih skupina u komunikaciji prisutni i kada nisu prisutni. U različitim situacijama pripadnicima određenih grupa se verbalno pripisuju atributi koji su negativno konotirani (npr. cigani, ljenjivci, alkoholičari, nepismeni itd.). Verbalni antagonizam je najblaži, prvi, ali i najčešći oblik diskriminacije koji se dešava u društvu (Essed, 1997; Feagin, 1991).

Pored verbalnog antagonizma, diskriminatorско ponašanje se može praktikovati i različitim oblicima **neverbalnog nasilja** koje zajedno sa verbalnim kreira neku vrstu neprijateljskog ambijenta u društvenoj sredini u odnosu na pojedince koji su diskriminirani. Postoji mnogo načina za upotrebu verbalnog i neverbalnog nasilja u funkciji diskriminacije, a tipični primjeri jesu intervjui za posao, kada jednostavno skratite vrijeme intervjua, ili ne slušate šta kandidat govori, i/ili se stolicom udaljavate od njega (Darley & Fazio, 1980; Word et al., 1974). Ovakvim stavom se umanjuje učinak intervjuisanog, a onda se negativna odluka o zapošljavanju intervjuisanog opravdava njegovim lošim učinkom na intervjuu koji se (učinak) predstavlja kao 'objektivan', a koji je zapravo rezultanta diskriminatorskog stava intervjua.

**Izbjegavanje** predstavlja davanje prednosti pripadnicima vlastite društvene skupine u odnosu na pripadnike drugih grupa. To se dešava zato što, socijalno-psihološki, pojedinci nerijetko žele da funkcionišu u svijetu koji je sličan njima, njihovim percepcijama i njihovoj kulturi. Ovakav tip diskriminacije najčešće rezultira razlikama koje nastaju u socijalno-klasnoj strukturi društva, a koje se pojavljuju kao etničke ili rasne



(Johnson & Stafford, 1998). Veliki je broj laboratorijskih eksperimenata koji su potvrđivali fenomen „izbjegavanja“ i opisivali načine na koje ono funkcionira (Pettigrew, 1998b; Pettigrew and Tropp, 2000).

**Segregacija** predstavlja isključivanje pojedinaca koji pripadaju određenim društvenim grupama kada je riječ o alokaciji resursa. Ovakva vrsta diskriminacije najčešće se javlja kada je riječ o zapošljavanju ili pristupu određenim institucijama kao što su obrazovanje, pristup socijalnoj zaštiti i slično (Duckitt, 2001; Bobo, 2001).

**Fizički napadi se ne moraju definisati, a ono što je najčešći predmet istraživanja, jeste frekventnost, magnituda i okolnosti pod kojima se oni dešavaju** (Schneider et al., 2000).

**Istrijebljivanje jeste ekstremni oblik diskriminacije koji se javlja u posebnim istorijskim i političkim okolnostima, a predstavlja institucionalizovanu i organizovanu praksu fizičke eliminacije pripadnika neke društvene grupe** (Newman and Erber, 2002; Staub, 1989).

Posebni oblici diskriminacije jesu oni koji su takoreći „nevidljivi“, a koji se teorijski definišu kao **suptilne predrasude** (Dovidio and Gaertner, 1986; Katz and Hass, 1988; McConahay, 1986). Kao efekat ovih latentnih oblika manifestacija predrasuda, pripadnici određene društvene grupe se osjećaju odbačeno, uniženo i etiketirano. Oni gube samopouzdanje, a nerijetko to dovodi do toga da oni koji su diskriminirani sami formiraju negativan stav o sebi. Konsekventno, ako prihvate činjenicu da su „manje vrijedni“, oni će se i ponašati u društvu kao da su manje vrijedni. Na taj način će ojačati i opravdati percepciju većine da su „zaista“ manje vrijedni.

U literaturi i istraživanjima definisan je i pojam **indirektnih predrasuda**. Ovaj oblik diskriminacije podrazumijeva postupke osuđivanja pripadnika drugih grupa za njihova ponašanja i/ili kulturu. Tipičan primjer je kada se kaže da su Romi „po prirodi lijeni“ i slično. Nerijetko ovaj oblik diskriminacije uključuje i specifičan negativan i ponižavajući stav u odnosu na pripadnike skupina koje su predmet diskriminacije kada je riječ o njihovom jeziku, načinu izražavanja i sl. Ovaj tip diskriminacije nerijetko funkcionira *automatski*, dakle, on je legitimizovani oblik diskriminacije koju sprovodi većinska skupina i kao takav ne traži opravdanje, niti se doživljava kao bilo kakva vrsta problema (Fiske, 1998). Kao posljedica, pripadnici manjinskih grupa koje su diskriminirane razvijaju osjećanje anksioznosti (Hart et al., 2000; Phelps et al., 2000).

**Statistička diskriminacija** predstavlja oblik diskriminacije kada se predrasudama odbacuju pojedinci koji pripadaju određenim društvenim grupama, na način da im se pripisuju karakteristike koje proističu iz statističkih podataka koji na agregatnom nivou važe za tu grupu (Arrow, 1973; Coate and Loury, 1993; Lundberg and Startz, 1983; Phelps, 1972). Npr. na osnovu popisa stanovništva proističe da su Romi niže obrazovani u prosjeku, kada se statistički uporedi njihov nivo obrazovanja sa nivoom obrazovanja većinske populacije. Tako se svaki pojedinac pripadnik romske etničke zajednice, koji aplicira za posao npr., percipira kao manje obrazovan u odnosu na druge pojedince koji apliciraju za posao, a pripadnici su većinske zajednice. Kao rezultat, statistička diskriminacija posljedično potvrđuje, produžava i ovjekovječuje razlike koje postoje između diskriminirane grupe sa jedne i većinske zajednice sa druge strane.

Jedan od oblika diskriminacije jeste i **organizacijska diskriminacija**, koja se nekada označava i kao **strukturalna diskriminacija** (Lieberman, 1998; Sidanius and Pratto, 1999). Ovaj oblik diskriminacije podrazumijeva postupke u kojima organizaciona i/ili društvena struktura sistematski favorizuje predstavnike većinske populacije. Rezidencijalna segregacija jedan je od tipičnih oblika ovog tipa diskriminacije. Npr., pripadnici diskriminiranih grupa nerijetko jesu rezidencijalno segregirani i žive u naseljima koja nijesu legalizovana. Usljed toga oni ne mogu da podignu hipotekarne kredite, koji su im potrebni za, recimo

mali biznis ili npr. kada se neko zapošljava, nerijetko neformalna komunikacija i preporuke igraju značajnu ulogu. U ovim postupcima se izbjegavaju preporuke za pripadnike diskriminiranih skupina, što konsekvantno na jedan nevidljiv ali sistematski način otežava zapošljavanje pripadnicima diskriminiranih grupa.

Različiti oblici diskriminacije se teorijski objašnjavaju na različite načine. Iako je pionirski socijalna-psihologija imala prednost, kao nauka, u bavljenju problemima diskriminacije, savremeni pristupi su uglavnom multidisciplinarni i pokušavaju da objasne fenomen diskriminacije oslanjajući se na znanja iz različitih naučnih područja. Ove pristupe najpotpunije je u nekoliko teorijskih kategorija klasifikovao Rice<sup>2</sup> (K.E.). Po njegovom mišljenju umjesto, u osnovi, sve teorije diskriminacije se mogu podijeliti u tri kategorije:

- *Teorije koje insistiraju na razlikama između većinske populacije i grupacija koje su diskriminirane;*
- *Teorije koje objašnjavaju različite oblike nasilja nad pripadnicima diskriminiranih skupina;*
- *Teorije koje objašnjavaju bezuspješnost prilagođavanja specifičnostima i/ili „nedostacima“ diskriminiranih skupina.*

Na osnovu ovih kriterijuma, a korišćenjem kompleksne meta-analize literature koja se bavi predrasudama, Rice je razvio jednu kompleksnu klasifikaciju svih teorija koje se bave problemom predrasuda i diskriminacije<sup>3</sup>:

1 **Teorije socijalne kategorizacije** sam akt grupisanja i identifikacije sa vlastitom grupom neizbježno vodi ka formiranju predrasuda o drugim grupama;

2 **Teorije socijalne identifikacije** apsorpcija kulture grupe kojoj pripadamo konsekvantno dovodi do predrasuda prema vrijednostima i normama pripadnika drugih grupa;

3 **Teorije socijalne komparacije** potreba za ličnim identitetom koja proističe iz grupne identifikacije a koja dovodi do percepcije da je grupa kojoj pripadam bolja u poređenju sa drugim grupama;

4 **Teorije jačanja grupne kohezije** izazivanje konflikta sa drugim grupama u cilju jačanja unutargrupne kohezije;

5 **Realistička konfliktna teorija** – diskriminacija je rezultat igre nultog zbira; naime, percepcija da se interesi jedne grupe mogu ostvariti samo na štetu interesa druge grupe;

Diskriminatorne prakse, bez obzira kojim teorijama se objašnjavaju, imaju svoje posljedice. One su s jedne strane socijalno-psihološke, prema tome i bihevioralne, a sa druge strane su društvenog i političkog karaktera. Dvije su ključne teorije koje se bave socijalno-psihološkim posljedicama diskriminacije u društvu. Prva je tzv. **teorija: frustracija-agresija** (Dollard, 1980) i ona ukazuje da diskriminacija kao efekat proizvodi frustraciju kod pojedinaca koji je trpe, a ovo konsekvantno dovo-

di do agresivnog ponašanja pripadnika ovih grupa prema pripadnicima većinske skupine (koji se dakle doživljavaju kao „agresori“). Druga je poznata kao **teorija relativne deprivacije** (Stouffer, 1949), koja argumentuje da se tenzija između opresora i deprivirane skupine javlja kao rezultanta nejednake distribucije u procesu stalne komparacije. Pojednostavljeno, teorija socijalne deprivacije ukazuje da većinska skupina koristi diskriminaciju kako bi maksimizirala benefite koji proističu isključivanjem diskriminiranih skupina iz distribucije benefita, dok se istovremeno kod pripadnika diskriminiranih grupa javlja animozitet prema pripadnicima većinske grupe usljed činjenice da su odstranjeni u raspodjeli resursa<sup>4</sup>. No, kada je riječ o posljedicama diskriminacije, bez obzira na (ne)prihvatanje jedne od ove dvije teorije, suština je da posljedice diskriminatornih praksi produbljuju jaz, animozitet i konflikt između većinske i ostalih društvenih grupa, što ima negativne posljedice, i na pojedince, i na društvo u cjelini.

Prema tome, diskriminacija nije samo socijalno-psihološko, već je to značajno društveno, pa i političko pitanje. Savremeno društvo je u visokom stepenu diferencirano po različitim kriterijumima, a usljed toga u njemu postoji veliki broj društvenih grupa koje se razlikuju po velikom broju distinktivnih kriterijuma. Demokratski poredak počiva na ideji odsustva diskriminacije. Jednakost šansi jedna je od ključnih pretpostavki koja obezbjeđuje socijalnu pravdu, socijalno povjerenje i stabil-

<sup>2</sup> Dostupno na: <http://www.integratedsociopsychology.net/prejudice-discrimination.html>

<sup>3</sup> Prve tri su zapravo preuzete od Tajfel & Turner, 1979.

<sup>4</sup> Narodski rečeno, jedni (pripadnici većinske grupe) postaju gramzivi, a drugi (pripadnici diskriminirane grupe) zavisni i ljubomorni. Prvi koriste diskriminaciju kako bi prisvojili što više resursa i benefita, a drugi su na njih stoga ljuti.

nost političke zajednice. Ukoliko je diskriminacija izražena, to bitno narušava legitimitet ukupnog društvenog i političkog poretka, a konsekvntno, osim nepravde koja se tiče pojedinca, samo društvo karakteriše i politička nestabilnost. Ovo su razlozi usljed kojih se svako demokratsko društvo treba intenzivno zalagati za jednakost šansi i usljed koga se mora boriti protiv diskriminacije.

Borba protiv diskriminacije pretpostavlja najprije identifikaciju ključnih društvenih grupa i stepena diskriminacije. To je i bio prvi i ključni cilj ovog istraživanja. Dakle, mi smo istraživanjem željeli da utvrdimo u **kom stepenu je izražena diskriminacija prema ključnim društvenim grupama koje su pod diskriminatoriskim rizikom**. Drugi cilj istraživanja bio je da se utvrde trendovi kada je riječ o percepciji diskriminacije. Drugim riječima, korišćenjem iste metodologije mi smo realizovali istraživanje o diskriminaciji 2010. i 2015. godine.

Time je omogućeno da longitudinalnim pristupom mjerimo **da li je, u kojoj mjeri, u kom smjeru i prema kojim skupinama diskriminacija u porastu ili su, naprotiv trendovi regresivni**. Konačno, treći cilj istraživanja bio je **da se utvrde određene razlike između pojedinih kategorija populacije kada je riječ o percepciji diskriminacije**. Ukazivanje na činjenicu da određene demografske, socijalne, političke, etničke i/ili druge karakteristike određuju stepen diskriminatoriskih stavova sastavni su dio saznanja koje smo željeli da identifikujemo ovim istraživanjem. Konačno, pokušaćemo za potrebe javnih politika da identifikujemo moguće predloge instrumenata i mjera u cilju redukcije stepena diskriminacije, tačnije, mjere koje imaju za cilj da se umanjí nivo i efekat diskriminatoriskih praksi.





# OPERACIONALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA



Za potrebe ovog istraživanja **diskriminacija je definisana kao odnos pojedinaca koji pripadaju većinskoj grupi prema drugim pojedincima ili grupama u kome se po određenom diskriminatorskom kriterijumu ne poštuje princip jednakog tretmana tih pojedinaca i društvenih grupa**. S obzirom da je ovdje riječ o empirijskom a ne teorijskom istraživanju, mnogo je značajnija operacionalna definicija diskriminacije. U ovom pogledu diskriminaciju smo definisali na način što smo operacionalno najprije odredili društvene oblasti u kojima mjerimo diskriminaciju, a zatim i kriterijume po kojima se diskriminacija vrši. Na ovaj način, ukrštajući ova dva analitička kriterijuma, mjerili smo postojanje diskriminacije u svakoj oblasti po definisanim kriterijumima diskriminacije. Lista oblasti i lista kriterijuma svakako nije iscrpna, jer je to jednostavno nemoguće, s obzirom na ukupan broj mogućih kriterijuma i oblasti. Stoga smo izabrali one oblasti i one kriterijume koji se u svakodnevnom životu, medijima, radu NVO sektora, i sveukupnom političkom diskursu pojavljuju kao najznačajniji. Društvene oblasti u kojima je mjerena diskriminacija su:

- **Zapošljavanje;**
- **Obrazovanje;**
- **Dostupnost zdravstvenoj zaštiti;**
- **Rad javnih službi;**
- **Diskriminacija u oblasti kulture i kulturna zaštita.**

Kriterijumi za identifikaciju društvenih grupa koje su pod rizikom diskriminacije, a operacionalizovani su u ovom istraživanju su:

- **Pol/Rod (diskriminacija žena od strane muškaraca);**
- **Nacionalnost (diskriminacija na osnovu etničkog/nacionalnog kriterijuma);**
- **Vjeroispovijest (diskriminacija po konfesionalnoj pripadnosti);**
- **Političko uvjerenje (diskriminacija na osnovu razlika u političkom uvjerenju);**
- **Godine starosti (diskriminacija na osnovnu starosti. tzv. „ejdžizam“);**
- **Invaliditet (diskriminacija osoba sa invaliditetom);**
- **Seksualna orijentacija (diskriminacija LGBT populacije i seksualnih manjina);**

Metodološki je svakako značajno ukazati na činjenicu da je riječ o primjeni anketnog metoda, tačnije, mi smo mjerili **percepciju diskriminacije** i to na **kvantitativan način**. Sve podatke i mjere koje smo dobili, prema tome, jesu rezultat percepcije građana<sup>5</sup>. Osnovna prednost ovakvog analitičkog i metodološkog pristupa jeste što za svaku mjerenu oblast i po svim mjenim kriterijumima, mi ćemo dobiti **komparativan uvid**, tačnije, koristeći identičan metodološki pristup sa skalama koje imaju identične metrijske karakteristike, biće moguće uporediti stepen diskriminacije po oblastima i po definisanim kriterijumima. S međunarodnog stajališta, istraživanje takođe ima za cilj odražavanje izazova povezanih s diskriminacijom u Crnoj Gori utvrđenih u izvješta-

ju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) za 2017. godinu<sup>6</sup>. U izvješću se navode ranjive skupine kojima prijete diskriminacija, govor mržnje i zločin iz mržnje u najozbiljnijim slučajevima.

COVID pandemija je pogoršala diskriminaciju i stigmatizaciju ranjivih grupa. Jačanje mjera uključivanja za takve grupe, posebno kada su izvan formalnih šema socijalne sigurnosti koje institucije nude tokom hitne situacije, postalo je hitno.

Kako bi podržalo nacionalne institucije u borbi protiv diskriminacije i osiguravanju inkluzivnijeg društva u ovoj hitnoj situaciji, Savjet Evrope, u dogovoru sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i institucijom Ombudsmana, odlučilo je pokrenuti nacionalno istraživanje o obrascima diskriminacije prema ranjivim skupinama prema izvještaju ECRI za 2017. o Crnoj Gori i pitanjima identifikovanim u istom. Dodatno, istraživanje je imalo za cilj utvrditi promjenu stepena diskriminacije tih grupa zbog COVID pandemije. Istraživanje pruža informacije o percepciji pojedinaca i neposrednim iskustvima kršenja ljudskih prava, kao i njihovo znanje i procjenu rada institucija za ljudska prava u Crnoj Gori. Takođe su generisani podaci, koji će služiti instituciji Ombudsmana za identifikovanje zabrinjavajućih pitanja u vezi sa ljudskim pravima za osobe koje žive u Crnoj Gori, sa ciljem razvijanja odgovarajućih mjera prilikom rada ove institucije sa aspekta poboljšanja položaja ovih grupa. Ovi će se podaci dijeliti s ostalim zainteresovanim stranama i partnerima radi planiranja zajedničkih aktivnosti. Konačno, podaci će se koristiti za potrebe izvještavanja, praćenja i evaluacije projekta.

<sup>5</sup> Pod pojmom „građanin“ podrazumijevamo: punoljetne osoba sa državljanstvom i stalnim boravkom u Crnoj Gori

<sup>6</sup> Dostupno na: <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro/16808b5942/#,stranica3>

# OSNOVNE METODOLOŠKE KARAKTERISTIKE ISTRAŽIVANJA

3





U istraživanju je korišćen **anketni metod**. Jedinica uzorkovanja bile su mjesne zajednice. Uzorkovanje obezbjeđuje reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana i građanki. Uzorak je bio **dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika** u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi stratifikacije bili su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici su takođe bili slučajno birani u okviru domaćinstava po kriterijumu kalendarskog rođendana. **Post-stratifikacija** je rađena po kriterijumima: pol/rod, godine starosti i nacionalna pripadnost. U istraživanju je učestvovalo ukupno 1035 ispitanika, što obezbjeđuje standardnu grešku mjerenja od +/-3% za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%. Instrument istraživanja bio je upitnik koji smo formirali 2010. godine za iste istraživačke svrhe, ali je dopunjen određenim pitanjima koja su trebala da pruže odgovore na određena dubinska specifična pitanja koja ćemo posebno elaborirati u tekstu. Upitnik se sastojao iz 10 demografskih i 47 istraživačkih pitanja. Za veliki broj pitanja, a u funkciji komparabilne validnosti, koristili smo veliki broj ajtema u formi matrice.

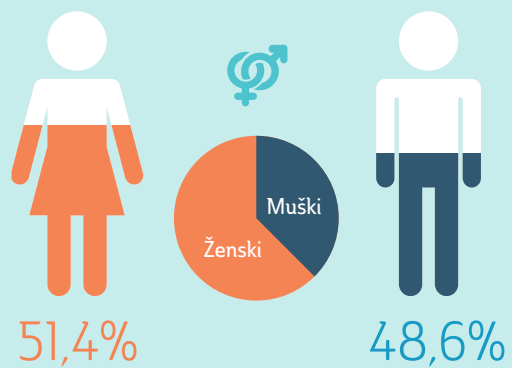
Ključno je da za veliki broj pitanja i ajtema imamo komparativne podatke iz nekoliko istraživanja počev od 2010. godine. Drugim riječima, ovo istraživanje predstavlja kontinuitet analize trendova kada je riječ o percepciji diskriminacije. Takođe, istraživanje operiše i sa setom pitanja koja su specifična i formirana samo za potrebe ovog istraživanja, a u skladu sa potrebama projekta. U izvještaju koji slijedi posebno ćemo analizirati trendove, a svakako ćemo dati prikaz rezultata za ona pitanja koja nisu korišćena u prethodnim istraživanjima. Zarad komparacije u oblastima koje su bile predmet interesovanja, kao i za kategorije populacije koje su pod rizikom od korupcije formirali smo sintetičke skorove. Na ovaj način, omogućili smo da veliki broj indikatora izrazimo kumulativno zarad jednostavnosti interpretacije i jasnijeg uočavanja trendova. Demografske karakteristike uzorka se mogu vidjeti u grafikonu 1.

Istraživanje je realizovano od 11. do 19. septembra 2020. godine, dakle neposredno poslije završenih parlamentarnih izbora koji su rezultirali smjenom vlasti, što može biti značajan kontekstualni faktor.

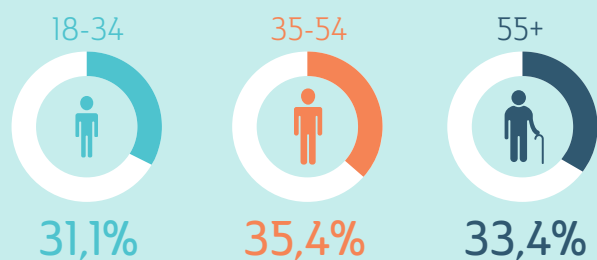


Grafikon 1: Demografske karakteristike uzorka (%)

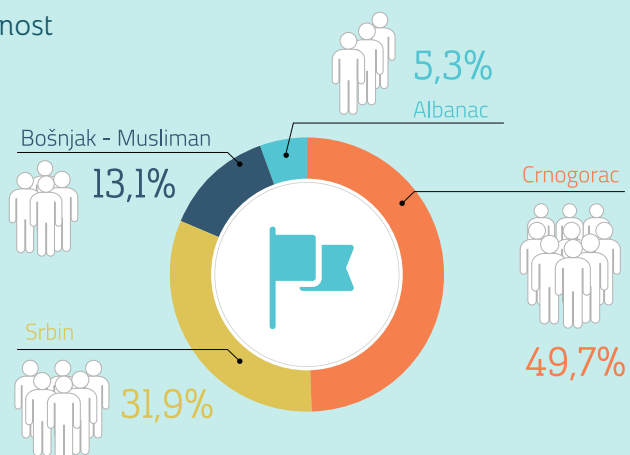
Rod/Pol



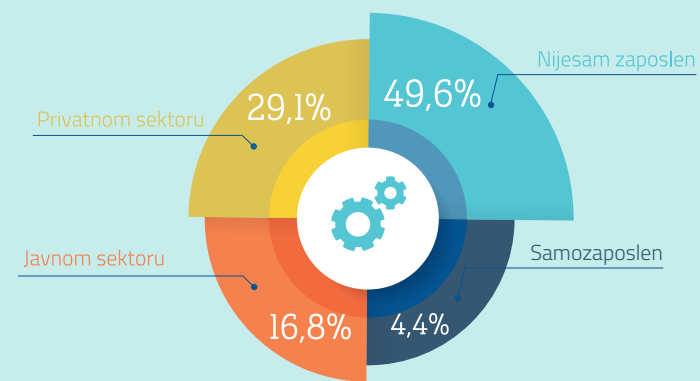
Godine



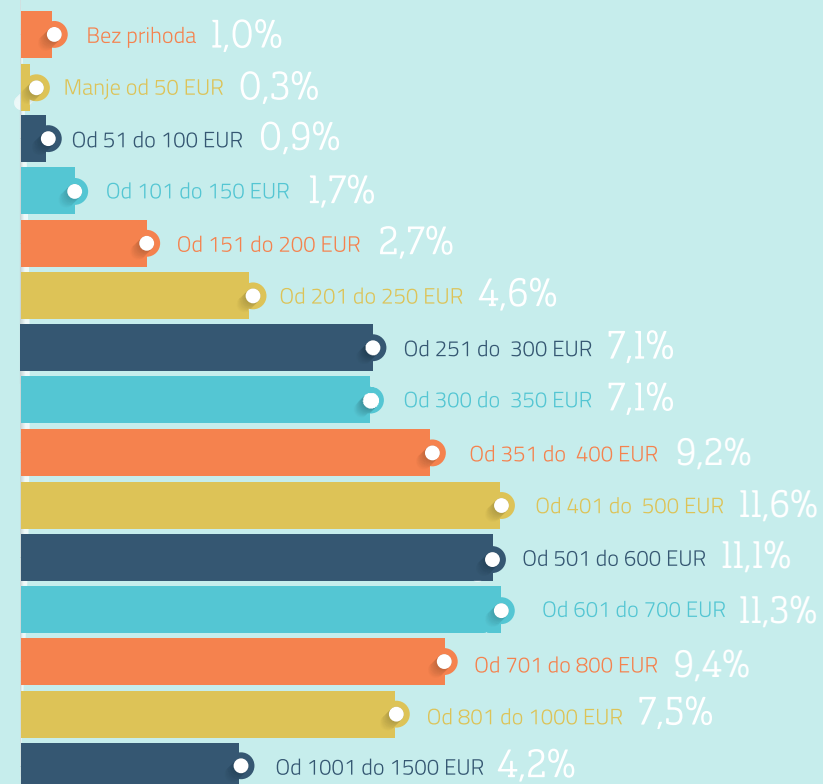
Nacionalnost



Sektor

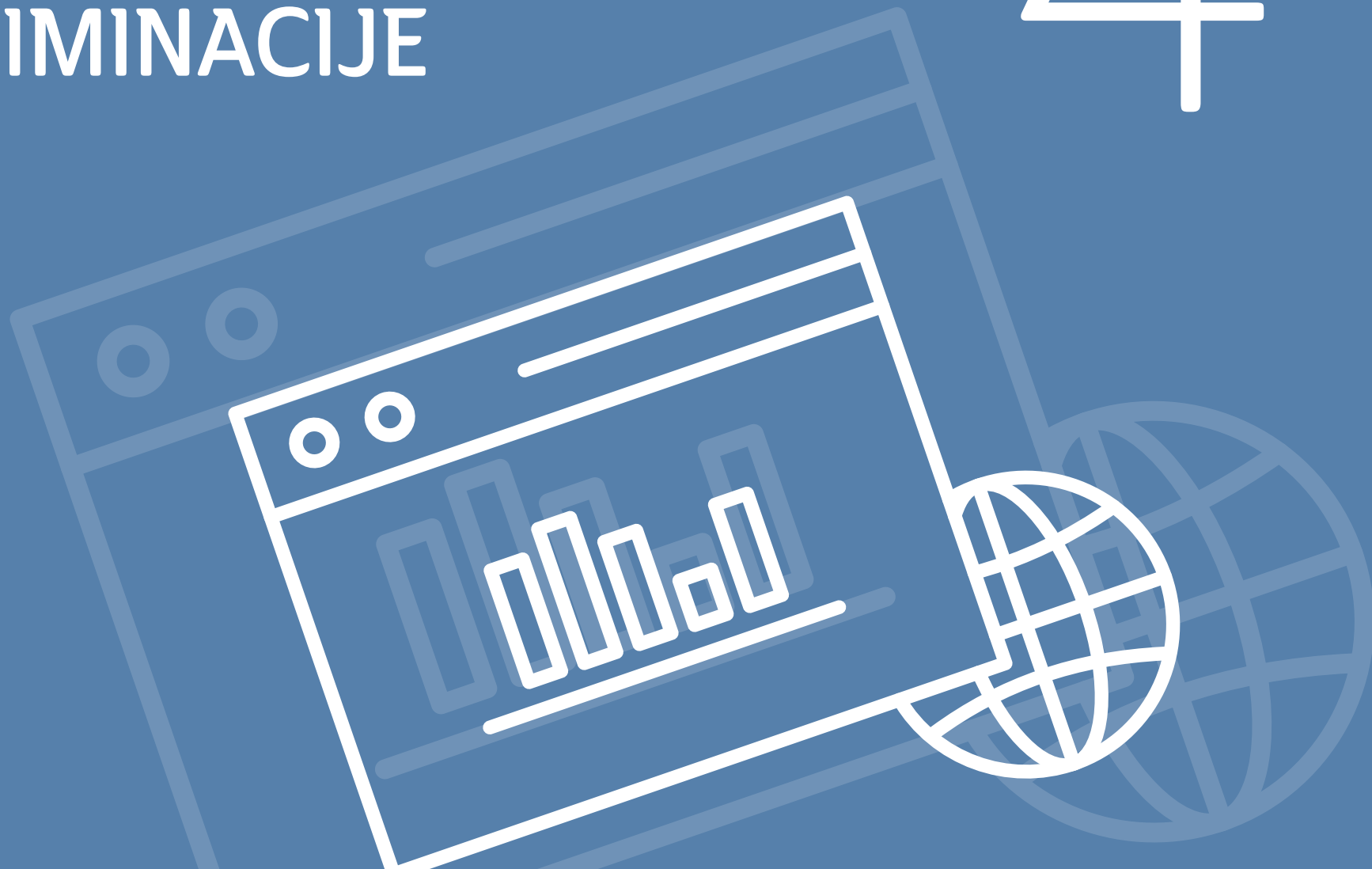


Prihodi



# GENERALIZOVANI POKAZATELJI DISKRIMINACIJE

4

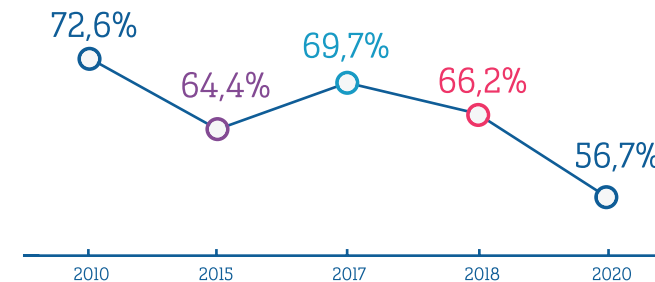




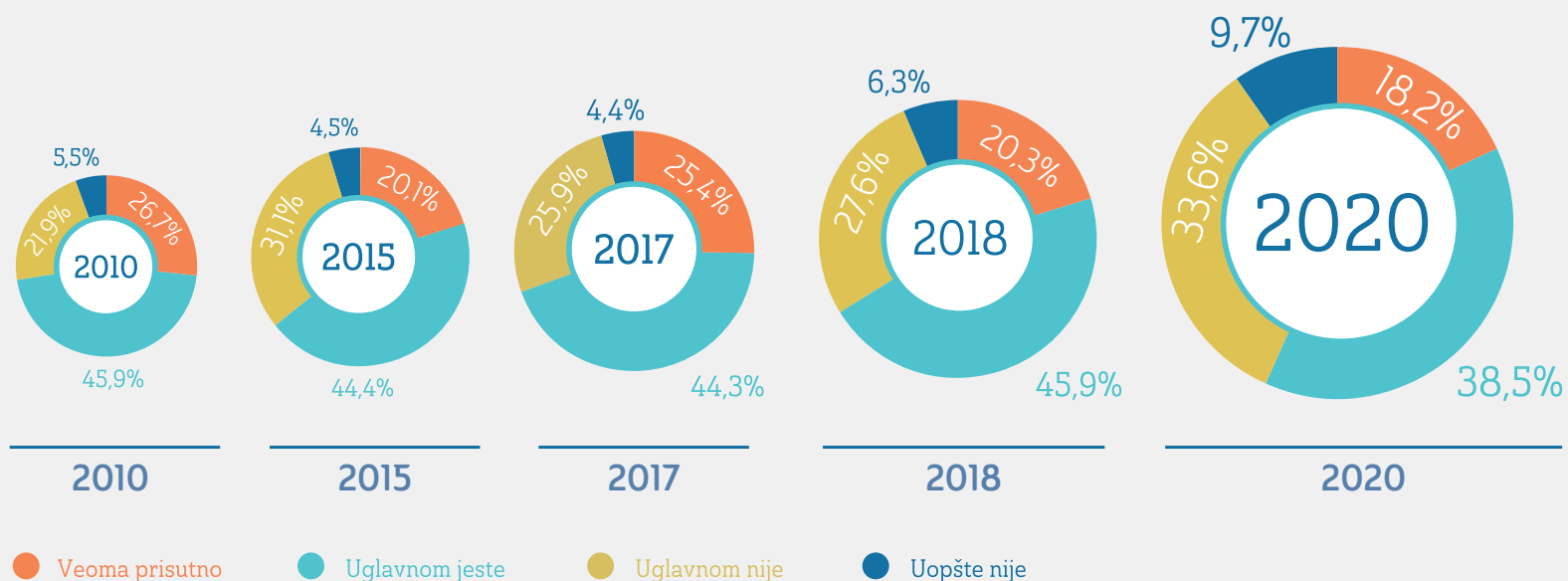
Prvo pitanje u istraživanju bilo je da ispitanici ocijene u kom stepenu je uopšteno diskriminacija u Crnoj Gori prisutna (grafikon 2). Razlike između talasa su veoma izražene i ukazuju da je **procjena građana da je danas diskriminacija generalno na značajno nižem nivou nego što je to slučaj 2010. godine**, a što se jasno može vidjeti iz grafikona 3. Trend zapravo ukazuje da je 2017. godina u odnosu na 2015. bila prilično regresivna, te da od tada imamo permanentno smanjenje stepena percepcije diskriminacije.

Kumulativno, građani procjenjuju da je diskriminacija na nižem stepenu danas u odnosu na prije deset godina za gotovo 16%.

Grafikon 3: Diskriminacija je prisutna i veoma prisutna – (%) TREND



Grafikon 2: U kojoj mjeri je diskriminacija prisutna u Crnoj Gori?

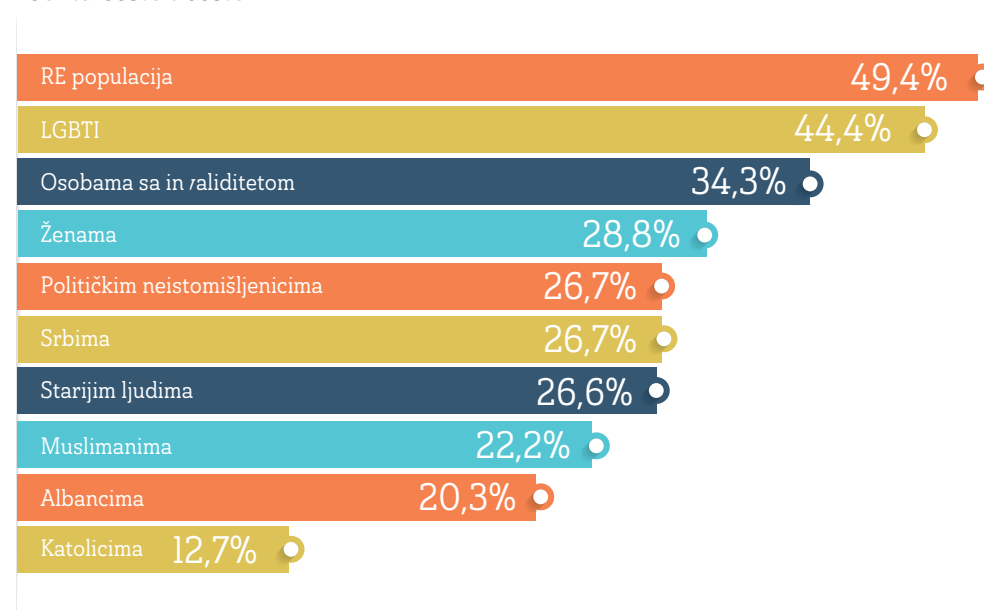


Narednim pitanjem smo željeli da utvrdimo u kojoj mjeri se, po iskustvu građana, izražavaju govor mržnje prema pripadnicima ključnih grupa koja su pod rizikom od diskriminacije (tabela 1 i grafikon 4). Građani ističu da u svakodnevnom životu govor mržnje u najvećoj mjeri upućuju, te LGBTI osobama i ovim se može reći da **najviši stepen govora mržnje u svakodnevnom životu trpi RE populacija i pripadnici seksualnih manjina**. No, primjetno je da ni pripadnici ostalih grupa koje su bile predmet istraživanja nisu pošteđene govora mržnje u svakodnevnom životu. Podaci o izraženosti ovog tipa nasilja, po hijerarhiji, može se vidjeti u grafikonu 4.

Tabela 1: Koliko često se govor mržnje koristi prema pripadnicima navedenih grupa (%)

	Veoma često	Često	Rijetko	Nikada	Ne znam, ne mogu da procijenim
Ženama	7,8	21,0	39,9	19,3	12,0
Srbima	9,2	17,4	34,9	25,0	13,4
Albancima	3,0	17,3	41,0	25,4	13,2
Muslimanima	2,7	19,5	40,5	25,9	11,3
Katolicima	1,4	11,3	42,3	29,4	15,6
Političkim neistomišljenicima	6,8	19,9	34,7	23,1	15,4
Starijim ljudima	6,9	19,7	36,9	25,1	11,3
Osobama sa invaliditetom	12,8	21,6	32,7	20,1	12,9
LGBTI	18,1	26,3	21,1	14,8	19,7
RE populacija	18,3	31,1	25,6	10,7	14,3

Grafikon 4: Koliko često se govor mržnje koristi prema pripadnicima navedenih grupa - SUM (%)  
veoma često i često



Potom smo za iste grupe razvili jedan generalizirajući indikator i na četvorostepenoj ordinalnoj ljestvici procjene pitali građane u kojoj mjeri je diskriminacija izražena prema navedenim grupama (tabela 2 i grafikon 5). Kada se analiziraju nalazi na osnovu ovog generalizirajućeg, i svakako nedovoljno preciznog indikatora, **rezultati ukazuju da je u najvećoj mjeri diskriminacija izražena prema RE populaciji, te osobama sa invaliditetom.** Dakle, sa nešto izmijenjenim redoslijedom, prve tri grupe prema kojima se vrši najviši stepen verbalnog nasilja, se ocjenjuju i generalno najugroženijim kada je riječ o opštoj procjeni stepena diskriminacije.

Grafikon 5: Diskriminacija prema navedenim grupama je veoma i uglavnom prisutna (%)

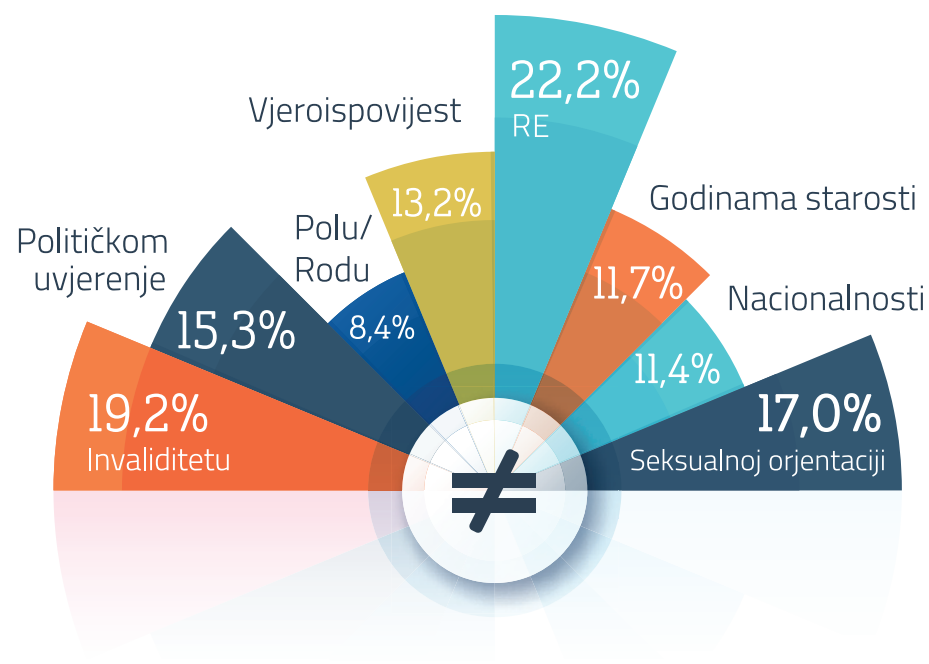


Tabela 2: U kojoj mjeri je generalno diskriminacija izražena prema navedenim grupama (%)

	Veoma prisutna	Uglavnom prisutna	Uglavnom nije prisutna	Uopšte nije prisutna	Ne znam, ne mogu da procijenim
Polu/Rodu	8,4	25,7	34,3	16,5	15,1
Nacionalnosti	11,4	31,2	31,4	10,7	15,4
Vjeroispovijesti	13,2	30,0	30,0	12,6	14,3
Političkom uvjerenju	15,3	31,3	26,8	11,3	15,2
Godinama starosti	11,7	32,3	30,7	10,9	14,4
Invaliditetu	19,2	35,1	23,5	8,8	13,5
Seksualnoj orijentaciji	17,0	32,3	21,3	8,0	21,5
RE populacija	22,2	36,4	20,5	7,4	13,5

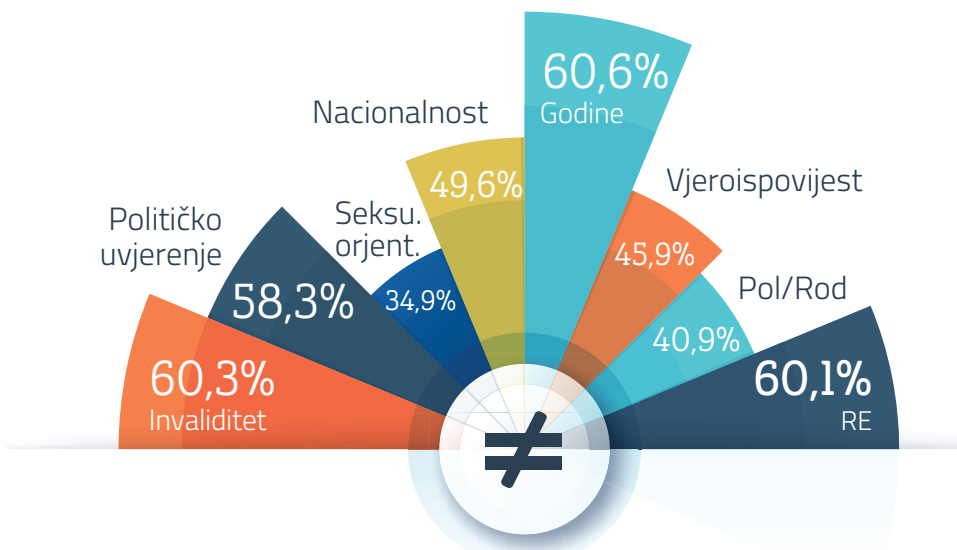
DISKRIMINACIJA U  
KLJUČNIM OBLASTIMA  
DRUŠTVENOG ŽIVOTA I  
PREMA PRIPADNICIMA  
KLJUČNIH GRUPA  
POD RIZIKOM

5



Precizniji indikatori diskriminacije prema ključnim grupama pod rizikom su formirani na način da smo pitali građane o postojanju diskriminacije u posebnim oblastima društvenog života. Prva oblast, koja je po prirodi osjetljiva, bila je zapošljavanje. U grafikonu 6 prikazujemo procijenjeni **stepen diskriminacije za sve grupe pod rizikom**. Podaci ukazuju da građani procjenjuju da je u oblasti zapošljavanja u najvećoj mjeri izražena diskriminacija prema najstarijim građanima, te prema osobama sa invaliditetom i RE populaciji. Diskriminacija je veoma izražena, takođe, i prema političkim neistomišljenicima, dok je na nešto nižem nivou izražena po nacionalnosti, vjeroispovijesti i po polu/rodu.

Grafikon 6: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe



**Konačno, komparativno građani procjenjuju da je u oblasti zapošljavanja diskriminacija u najmanjoj mjeri izražena na osnovu seksualne orijentacije.**

U tabeli 3 prikazujemo procijenjeni stepen diskriminacije za sve grupe i to za sve talase istraživanja<sup>7</sup>. Trendovi ukazuju da u odnosu na 2018. godinu imamo niži nivo diskriminacije po polu/rodu, političkom uvjerenju, i seksualnoj orijentaciji, a viši nivo na osnovu nacionalnosti, vjeroispovijesti i invaliditetu, dok smo za godine starosti izmjerili potpuno isti nivo u ovom istraživanju kao što je to bio slučaj 2018. godine. Ono što je indikativno, i prilično nepovoljno, jesu visoke procentualne razlike kada je riječ o nacionalnosti i vjeroispovijesti, dakle, značajno je veći broj građana danas nego prije dvije godine koji smatraju da je po ovim kriterijumima diskriminacija danas značajno prisutnija nego prije dvije godine.

Tabela 3: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zapošljavanja za sve grupe po svim talasima istraživanja

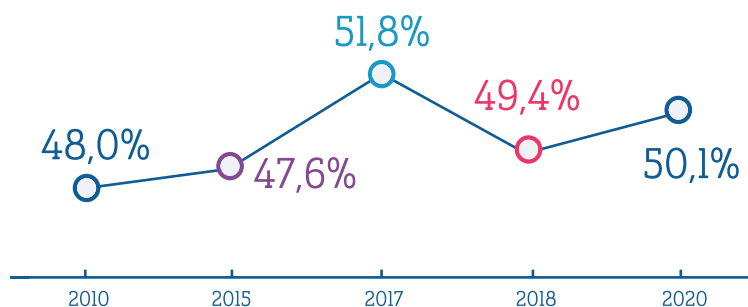
	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	36,9%	49,9%	41,9%	64,5%	55,5%	57,1%	30,0%
2015	37,9%	46,0%	38,0%	68,5%	52,4%	52,6%	37,7%
2017	42,6%	49,8%	45,7%	69,1%	60,5%	56,3%	38,5%
2018	41,3%	45,9%	39,7%	62,6%	60,6%	58,6%	36,7%
2020	40,9%	49,6%	45,9%	58,3%	60,6%	60,3%	34,9%

<sup>7</sup> U svim prikazima trendova po oblastima nismo uključili RE populaciju stoga što smo prvi put u ovom istraživanju uključili mjerenje diskriminacije po ovom obilježju



Na kraju, u grafikonu 7 dajemo prikaz prosječnih procentualnih vrijednosti za sve grupe po godinama istraživanja. Podatak ukazuje da je danas, u prosjeku, diskriminacija u oblasti zapošljavanja prema svim gupama manje-više na istom nivou, kao i 2018. godine.

Grafikon 7: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zapošljavanja po godinama istraživanja



Druga oblast u kojoj smo mjerili stepen diskriminacije jeste obrazovanje. U grafikonu 8 prikazujemo stepen procijenjene diskriminacije u ovoj oblasti za sve grupe. Rezultati ukazuju da je **najviši stepen diskriminacije u oblasti obrazovanja izražen prema RE populaciji, te, u odnosu na godine starosti i invaliditet**. Značajno je niži nivo diskriminacije u oblasti obrazovanja, na osnovu procjene ispitanika, izražen u ostalima, među kojima je diskriminacija po političkom uvjerenju, vjeroispovijesti i nacionalnosti, nešto izraženija u poređenju sa diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije i po polu/rodu.

Grafikon 8: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe



U tabeli 4 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe po svim talasima istraživanja. Ključni podatak, po procjeni građana, jeste da je stepen diskriminacije prema pripadnicima svih grupa u oblasti obrazovanja danas manje izražen nego što je to bilo prije dvije godine.

**Najveći napredak u ovom pogledu zabilježen je na osnovu političke pripadnosti 8, a potom, na osnovu nacionalnosti i vjeroispovijesti.**

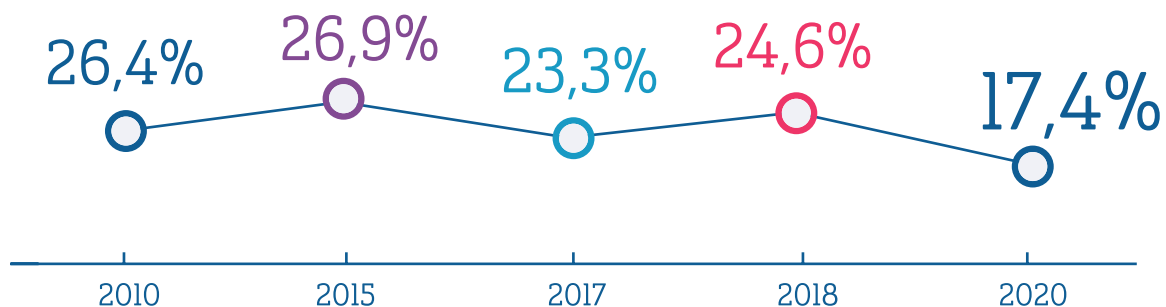
7 Inače su vrijednosti mjerenja diskriminacije značajno niže po ovom kriterijumu veoma često, a ovaj podatak treba sagledati u kontekstu činjenice da je istraživanje rađeno neposredno nakon parlamentarnih izbora na kojima je DPS izgubio vlast nakon 30 godina.

Tabela 4: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti obrazovanja za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	17,9%	27,5%	25,3%	35,0%	27,3%	34,1%	17,8%
2015	17,9%	25,0%	23,1%	39,0%	28,1%	30,5%	24,6%
2017	13,2%	24,4%	23,3%	31,5%	24,0%	28,0%	19,0%
2018	17,0%	24,1%	22,9%	30,5%	28,4%	30,2%	19,0%
2020	11,8%	14,8%	15,9%	16,9%	25,3%	24,8%	12,5%

Konačno, kako bi se bolje sagledali trendovi u oblasti obrazovanja, u grafikonu 9 prikazujemo prosječnu vrijednost mjenog stepena diskriminacije za sve oblasti po svim talasima istraživanja. Podatak ukazuje da je **prosječni nivo diskriminacije u odnosu na 2018. godinu danas u prosjeku niži za preko 7%, što je zaista veoma značajan napredak.**

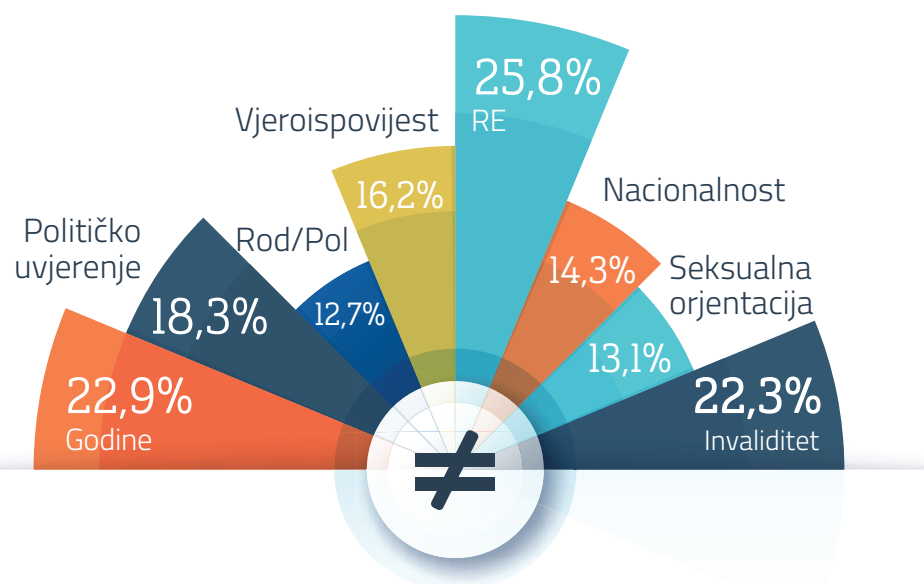
Grafikon 9: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti obrazovanja po godinama istraživanja



Sljedeća oblast kojom smo se bavili jeste zdravstvena zaštita. U grafikonu 10 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u ovoj oblasti prema pripadnicima svih grupa. Podatak, ponovo, **pokazuje da je najveći stepen diskriminacije kada je o zdravstvenoj zaštiti riječ izražen prema RE populaciji**, a onda slijede osobe sa invaliditetom i starije osobe. Nešto je niži stepen diskriminacije u ovom pogledu izražen prema onima koji imaju drugačije političko uvjerenje i po vjeroispovijesti, te još niži stepen je izražen na osnovu nacionalnosti, po polu/rodu i seksualnoj orijentaciji.



Grafikon 10: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe



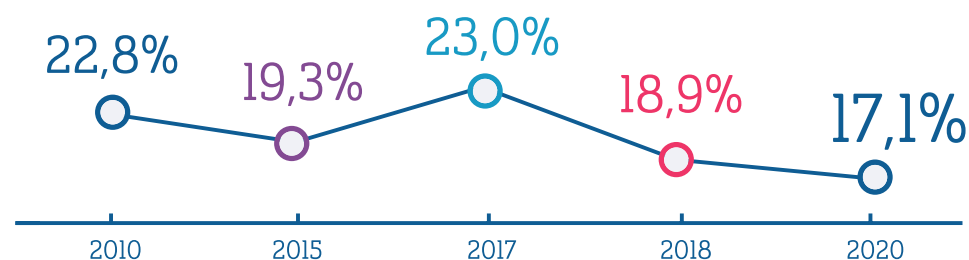
U tabeli 5 prikazane su procijenjene vrijednosti diskriminacije u odnosu na pripadnike svih grupa za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju da najveći napredak mjerimo kada je riječ o smanjenju diskriminacije u odnosu na 2018. godinu po političkom uvjerenju i nacionalnosti. Nešto je manji napredak kada je riječ o godinama starosti i seksualnoj orijentaciji, dok su podaci po polu/rodu i vjeroispovijesti. Sa druge strane, negativni trend, dakle porast stepena diskriminacije, po mišljenju građana, mjerimo kada je **o zdravstvenoj zaštiti riječ, prema osobama sa invaliditetom, mada se mora reći da ova promjena nije naročito izražena (oko 1%).**

Tabela 5: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	14,5%	23,0%	18,8%	28,5%	33,7%	28,4%	12,8%
2015	13,6%	19,7%	14,8%	26,2%	24,3%	20,0%	16,3%
2017	12,8%	22,4%	19,3%	31,4%	32,2%	25,6%	17,1%
2018	13,2%	18,4%	16,7%	23,4%	25,1%	21,3%	14,4%
2020	12,7%	14,3%	16,2%	18,3%	22,9%	22,3%	13,1%

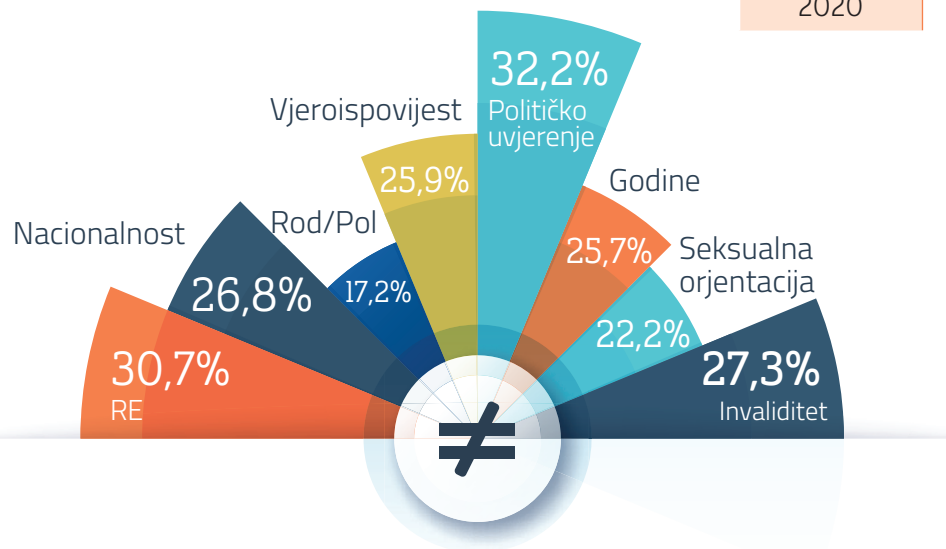
Konačno, kada je o zdravstvenoj zaštiti riječ, u grafikonu 11 prikazujemo prosječne vrijednosti za sve grupe po godinama istraživanja. Podaci ukazuju da napredak nije impresivan, ali je svakako pozitivan nalaz da u prosjeku danas građani procijenjuju da je niži stepen diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite nego što je to bilo 2018. godine.

Grafikon 11: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti zdravstvene zaštite po godinama istraživanja



U grafikonu 12 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije kada je riječ o tretmanu pojedinaca od strane javnih službi. Podaci ukazuju da je **najviši stepen diskriminacije izražen, kada je o radu javnih službi riječ, po osnovu političkog uvjerenja, te prema RE populaciji**. No, valja reći da su i vrijednosti mjerene diskriminacije i prema ostalim grupama srazmjerno visoke. Komparativno, nakon prve dvije grupe prema kojima su javne službe, po mišljenju građana, najdiskriminativnije, slijede gotovo ujednačeno invaliditet, nacionalnost, vjeroispovijest i godine starosti, nešto niže je procijenjena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, a najniže po polu/rodu.

Grafikon 12: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe



U tabeli 6 dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe po talasima istraživanja, u cilju mjerenja trendova. Podaci su veoma nepovoljni u ovom pogledu, tačnije, **kada je o radu javnih službi riječ, građani procijenjuju da je prema pripadnicima SVIH grupa povišen stepen diskriminacije u posljednje dvije godine**.

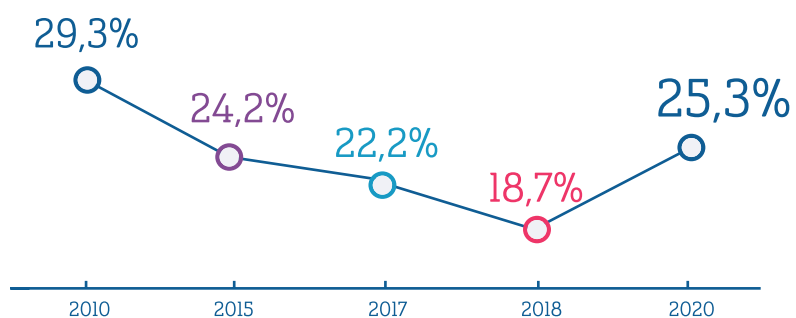
Tabela 6: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti rada javnih službi za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	19,8%	34,5%	32,0%	43,3%	27,3%	29,3%	18,6%
2015	16,9%	26,8%	22,1%	38,2%	23,4%	22,8%	19,0%
2017	13,5%	26,9%	23,2%	35,2%	20,0%	18,0%	18,6%
2018	15,3%	19,0%	18,2%	28,2%	18,6%	17,7%	13,7%
2020	17,2%	26,8%	25,9%	32,2%	25,7%	27,3%	22,2%

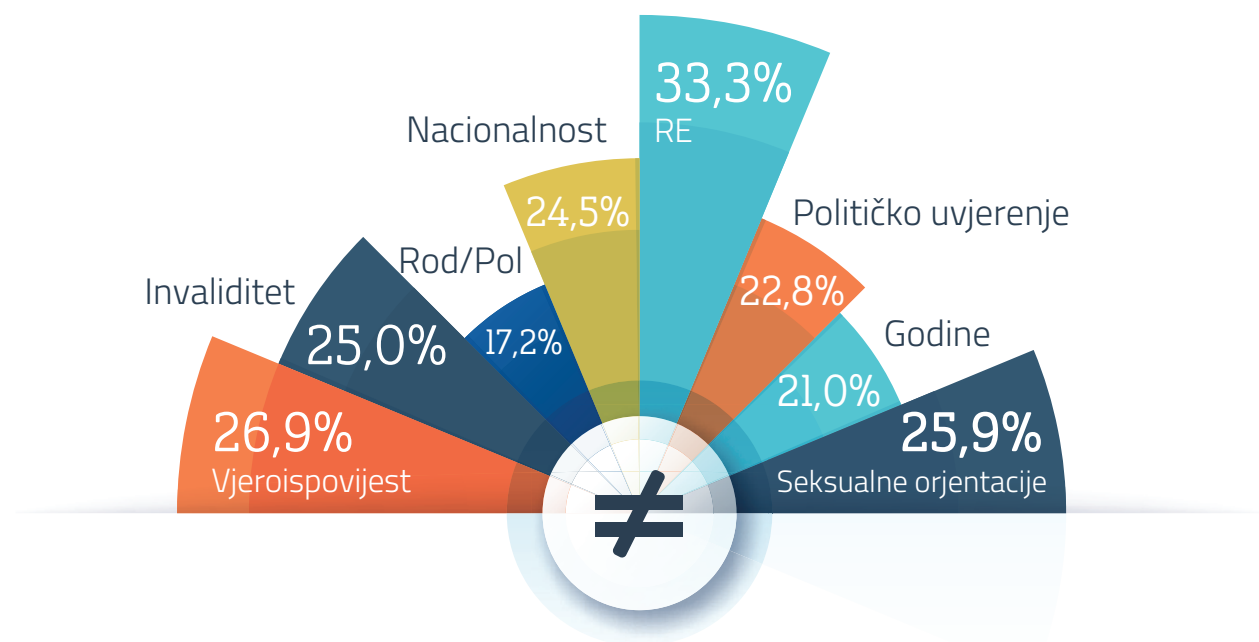


U cilju kumulativnog prikaza trenda mjerene diskriminacije u radu javnih službi, u grafikonu 13 dajemo prikaz prosječnih vrijednosti diskriminacije prema svim grupama za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju, da se stepen diskriminacije u prosjeku povećao za prethodnih dvije godine za gotovo 7%, i ovo je veoma nepovoljan nalaz.

Grafikon 13: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti rada javnih službi po godinama istraživanja



Grafikon 14: Procijenjeni stepen diskriminacije u oblasti kulture za sve grupe



Posljednja oblast društvenog života koja je bila predmet našeg mjerenja jeste kultura. U grafikonu 14, najprije, dajemo prikaz procijenjenog stepena diskriminacije u ovoj oblasti prema svim grupama. Opet, je u ovom pogledu, po procjeni ispitanika, najizraženija diskriminacija, i kada je o ovom kriterijumu riječ. Slijede, sa prilično ujednačenim vrijednostima mjerenog stepena diskriminacije, vjeroispovijest, seksualna orijentacija, invaliditet i nacionalnost, nešto niža vrijednost je na osnovu političkog uvjerenja i godina starosti, a najniža kada je riječ o polu/rodu.

U tabeli 7 prikazane su promjene u mjerenoj stepenu diskriminacije u odnosu na sve grupe po svim talasima istraživanja. Podaci ukazuju, generalno, da su razlike u vrijednostima između istraživanja koje smo realizovali 2018. godine, i ovog koje je upravo urađeno relativno male. Komparativno, jedino značajno poboljšanje mjerimo kada je riječ o procjeni stepena diskriminacije **po političkom uvjerenju, dok istovremeno mjerimo veoma blago, reklo bi se gotovo zanemarljivo, poboljšanje kada je riječ o vjeroispovijesti, nacionalnosti i polu/rodu.**

Sa druge strane, negativne trendove mjerimo kada je riječ o invaliditetu, seksualnoj orijentaciji i godinama starosti.



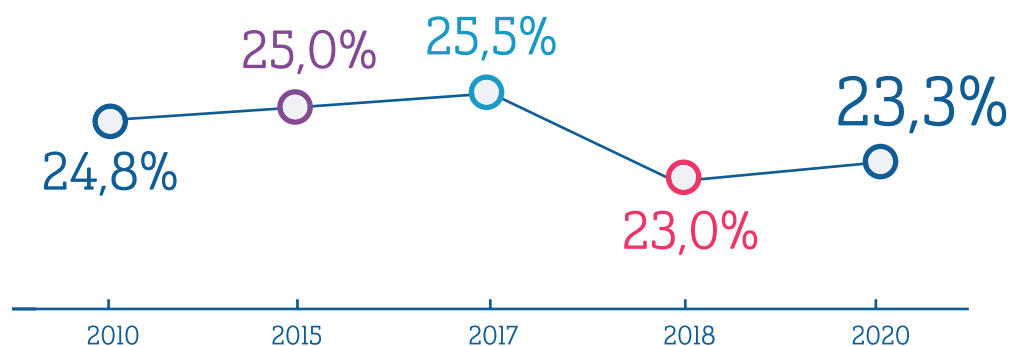
Tabela 7: Procijenjeni nivo diskriminacije u oblasti kulture za sve grupe po svim talasima istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine	Invaliditet	Seksualna orijentacija
2010	17,0%	31,9%	31,9%	32,8%	20,8%	22,9%	16,5%
2015	19,5%	30,0%	29,2%	32,7%	20,0%	22,1%	21,4%
2017	15,6%	33,4%	33,8%	33,7%	16,1%	19,7%	26,2%
2018	17,9%	25,4%	25,9%	26,0%	19,6%	21,9%	24,2%
2020	17,2%	24,5%	26,9%	22,8%	21,0%	25,0%	25,9%



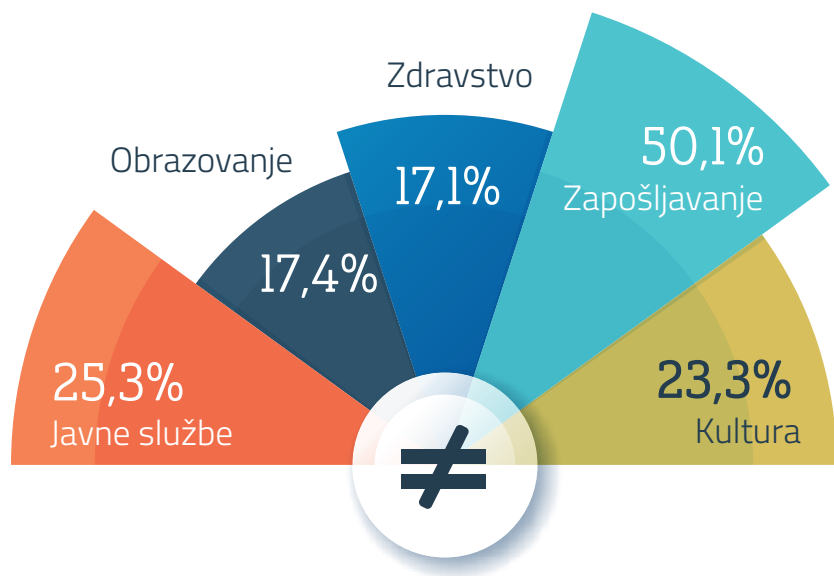
Konačno, u grafikonu 15 dajemo prikaz prosječnih vrijednosti mjenog stepena diskriminacije za sve grupe, po talasima istraživanja. Podatak jednostavno ukazuje da je u prosjeku, prema svim grupama, procijenjeni stepen diskriminacije danas na manje-više istom nivou kao i prije dvije godine. No, primjetno je da promjene nisu izražene kada je riječ o kulturi, čak i kada se uporede svi talasi istraživanja, tačnije, od 2010., kada smo realizovali prvo istraživanje, procjena stepena diskriminacije u oblasti kulture je manje-više na istom nivou kao danas.

Grafikon 15: Prosječna procentualna vrijednost procijenjenog stepena diskriminacije za sve grupe u oblasti kulture po godinama istraživanja



U cilju sintetičkog prikaza podataka, i preciznije analize trendova, najprije u grafikonu 16 dajemo prikaz prosječnog stepena diskriminacije prema svim grupama po oblastima za naše posljednje istraživanje. Podaci ukazuju da je **najizraženija diskriminacija u oblasti zapošljavanja**, i ova mjerena vrijednost je komparativno značajno viša od svih ostalih oblasti, što nas navodi na zaključak da je ključni problem diskriminacije u Crnoj Gori izražen u oblasti zapošljavanja. Potom, slijedi visok stepen diskriminacije u radu javnih službi i u oblasti kulture, dok je najniži stepen diskriminacije izražen kada je riječ o zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju.

Grafikon 16: Prosječan stepen diskriminacije za sve grupe po oblastima u istraživanju 2020. godine

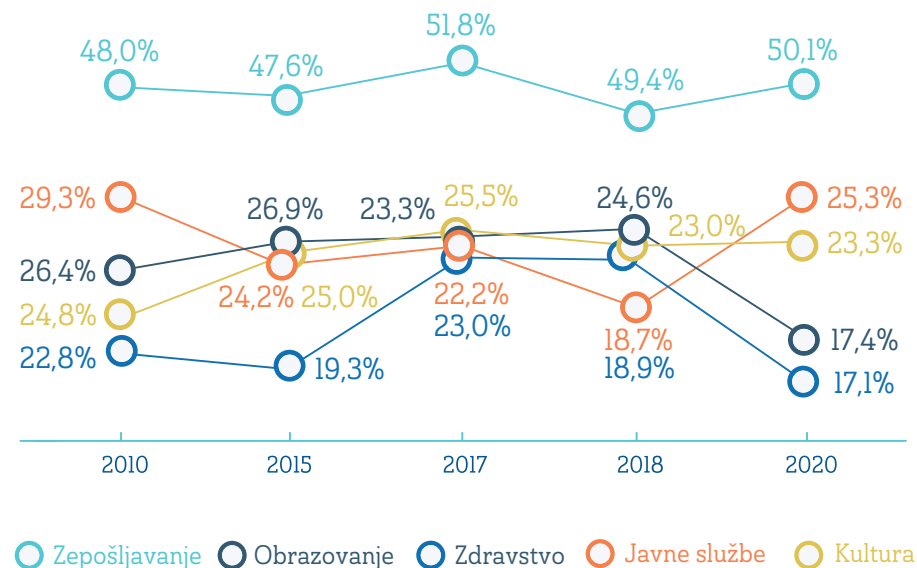


U grafikonu 17 dajemo prikaz za sve oblasti po talasima istraživanja. Ovaj podatak nije naročito ohrabrujući stoga što pokazuje prilično stabilne vrijednosti bez obzira na protok vremena.



U tabeli 8 dajemo prosječne vrijednosti prema svim grupama po oblastima za sve talase istraživanja, a u grafikonu 18 razliku između 2010. i 2020. kako bi izmjerili promjene od 2010. godine do danas. Podatak ukazuje da je u posljednjih deset godina najveći napredak napravljen u oblasti obrazovanja, tačnije, da se diskriminacija u prosjeku prema svim grupama u posljednjih deset godina smanjila za 9%. Slijedi napredak u zdravstvenoj zaštiti (5,7%), te u radu javnih službi (3,9%).

Grafikon 17: Prosječan stepen diskriminacije prema svim grupama za sve oblasti po talasima istraživanja

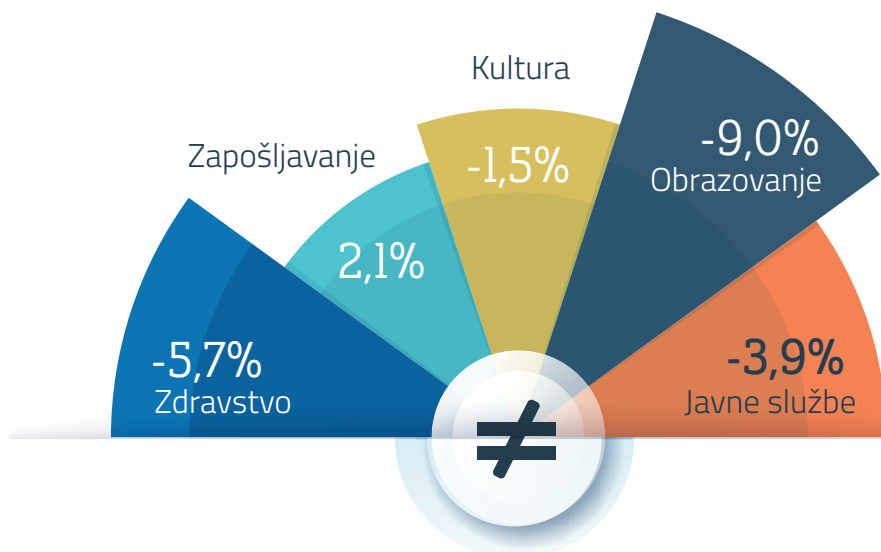


Napredak u oblasti kulture je simbolično mali (1,5%), a najveći problem jeste u tome što je, ionako visoka, diskriminacija u oblasti zapošljavanja povećana u poslednjih deset godina za 2,1%.

Tabela 8: Mjerene prosječne vrijednosti diskriminacije prema svim grupama, za sve oblasti po talasima istraživanja

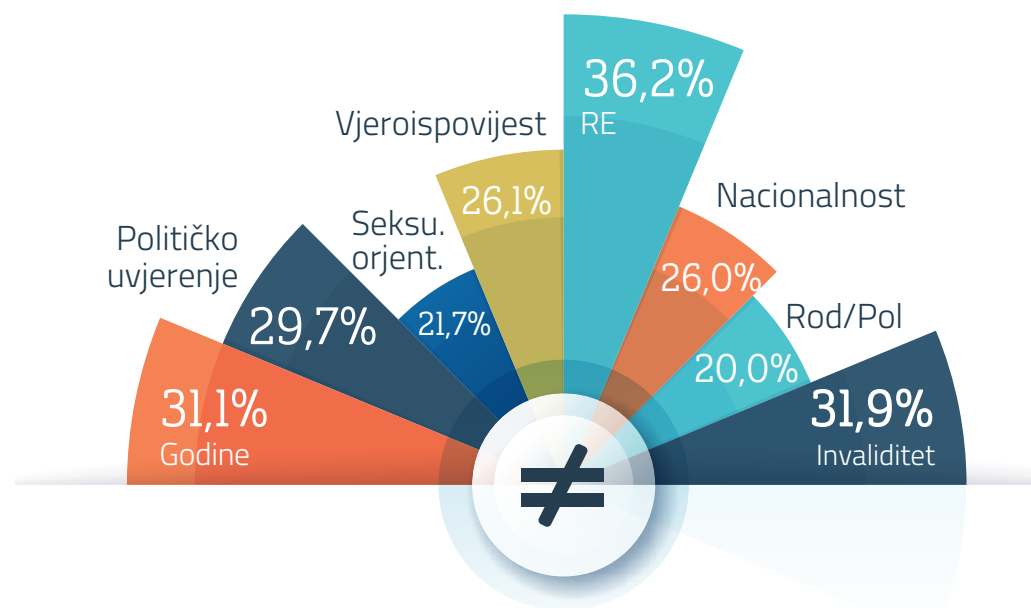
	Zapošljavanje	Obrazovanje	Zdravstvo	Javne službe	Kultura
2010	48,0%	26,4%	22,8%	29,3%	24,8%
2015	47,6%	26,9%	19,3%	24,2%	25,0%
2017	51,8%	23,3%	23,0%	22,2%	25,5%
2018	49,4%	24,6%	18,9%	18,7%	23,0%
2020	50,1%	17,4%	17,1%	25,3%	23,3%

Grafikon 18: Razlika između mjerenih prosječnih vrijednosti diskriminacije za sve oblasti: poređenje 2020. vs 2010.



Potom, dajemo prikaz prosječnog mjerenja stepena diskriminacije u našem posljednjem istraživanju za sve grupe (prosjeak svih oblasti), a podaci su prikazani u grafikonu 19. Rezultati ukazuju da je **najviši stepen diskriminacije u Crnoj Gori izražen prema RE populaciji, a potom prema osobama sa invaliditetom i starijim osobama, te po osnovi političkog uvjerenja**. Nešto je niži stepen diskriminacije po osnovu vjeroispovijesti i nacionalnosti, a komparativno najniži po osnovu seksualne orijentacije i pola/roda.

Grafikon 19: Prosječna vrijednost za sve oblasti po grupama 2020. godine

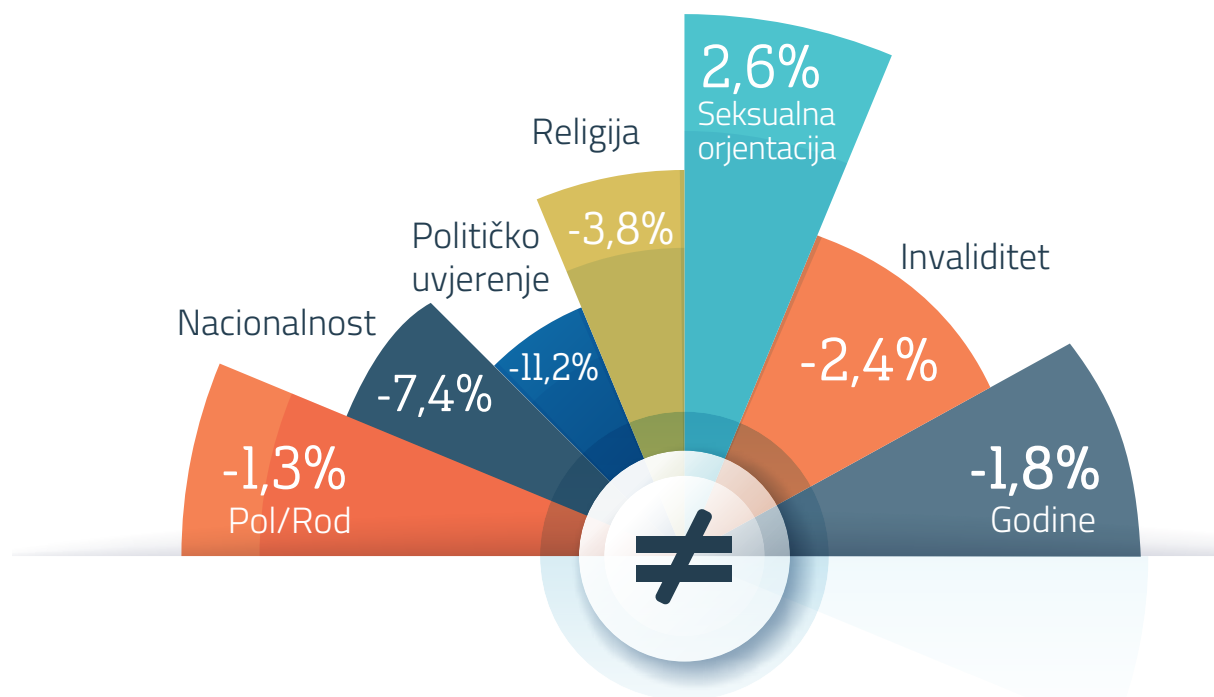


U tabeli 9 dajemo procjenu stepena diskriminacije prema svim grupama, kao prosjek svih oblasti po svim talasima istraživanja, a u grafikonu 20 rješenje vrijednosti u istraživanju 2020. godine, sa podacima iz 2010. godine, u cilju identifikacije stepena promjena u posljednjih deset godina. Rezultati ukazuju **da se u posljednjih deset godina, stepen diskriminacije prema svim grupama smanjio, osim kada je riječ o seksualnoj orijentaciji**. Najveći progres mjerimo kada je riječ o diskriminaciji političkih neistomišljenika, s obzirom da je po procjeni građana u posljednjih deset godina diskriminacija po ovom kriterijumu smanjena za preko 11%<sup>9</sup>. Slijedi značajno smanjenje diskriminacije u navedenom periodu po nacionalnosti (7,4%), te značajno manji stepen smanjenja diskriminacije po vjeroispovijesti (3,8%), i invaliditetu (2,4%), kao i simbolično smanjenje diskriminacije u posljednjih deset godina kada je riječ o godinama starosti (1,8%) i po polu/rodu (1,3%). Sa druge strane, iako ne naročito izraženo, mjerimo povećan stepen diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije (2,6%).

Tabela 9: Stepenn diskriminacije prema svim grupama i po svim oblastima za sve talase istraživanja

	Pol/Rod	Nacionalnost	Vjeroispovijest	Političko uvjerenje	Godine starosti	Osobe sa invaliditetom	Seksualna orijentacija
2010	21,2%	33,4%	30,0%	40,8%	32,9%	34,4%	19,1%
2015	21,2%	29,5%	25,4%	40,9%	29,6%	29,6%	23,8%
2017	19,5%	31,4%	29,1%	40,2%	30,6%	29,5%	23,9%
2018	20,9%	26,6%	24,7%	34,1%	30,5%	29,9%	21,6%
2020	20,0%	26,0%	26,1%	29,7%	31,1%	31,9%	21,7%

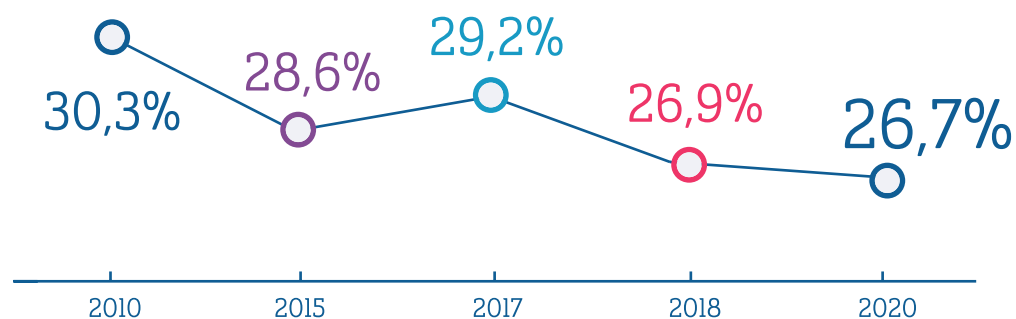
Grafikon 20: Razlika između mjerenih prosječnih vrijednosti diskriminacije prema svim grupama: poređenje 2020. vs 2010.



<sup>9</sup> Opet napominjemo da je istraživanje rađeno neposredno poslije parlamentarnih izbora na kojima je vladajući DPS izgubio izbore.

Na kraju, kalkulisali smo prosječnu vrijednost procijenjenog stepena diskriminacija prema svim grupama, na osnovu prosjeka po svim oblastima (grafikon 21). Podatak, zapravo na jedan sintetičan i kumulativan način procjenjuje stepen diskriminacije u Crnoj Gori kada se uporede talasi istraživanja. Rezultati upoređivanja ukazuju da možemo govoriti o progresivnom trendu, koji, uistinu, nije naročito izražen. Dakle, možemo reći da je stepen diskriminacije u Crnoj Gori u posljednjih deset godina smanjen, ali da ovo smanjenje nije naročito izraženo. Tačnije, **stepen diskriminacije je danas u odnosu na 2010. godinu kumulativno u prosjeku niži za manje od 4%, što, jednostavno rečeno nije naročito impresivno.** Kada se sa druge strane jednostavno upoređi 2018. sa 2020. godinom, podatak jednostavno ukazuje da je mjereni stepen diskriminacije na manje-više istom nivou, iliti, kumulativno u prosjeku prema svim grupama, **danas je diskriminacija u Crnoj Gori izražena na manje-više istom nivou kao i 2018. godine.**

Grafikon 21: Prosječna vrijednost diskriminacije za sve oblasti i za sve grupe - TREND



Nadalje, pitali smo građane da procijene da li u crnogorskom društvu pripadanje određenim grupama donosi prednost ili nedostatak, kako bi procijenili ne samo potencijalni stepen diskriminacije, nego i prednosti koje, po njihovom sudu, donosi pripadništvo određenim grupama (tabela 10). Podaci ukazuju da najveći nedostatak, po mišljenju ispitanika, imaju osobe sa invaliditetom, a potom RE populacija. Značajno niže je ocijenjen

nedostatak ukoliko je neko LGBTI ili ako je pripadnik vlasti, te još manje je nedostatak ako je neko pripadnik nacionalnih manjina ili Srbin, te ukoliko je osoba ženskog pola/roda. Jedina grupa kojoj pripadati je više prednost nego nedostatak jesu oni koji imaju manje od 25 godina.

Tabela 10: Prednost ili nedostatak pripadanje navedenim grupama

	Prednost	Nedostatak	Niti prednost, niti nedostatak	Ne znam, ne mogu da procijenim
RE populacija	1,8	54,3	23,6	20,4
Lica sa invaliditetom	1,2	57,6	23,4	17,8
Lica starija od 50	5,7	33,7	42,8	17,8
Lica mlađa od 25	25,1	13,2	45,2	16,6
Nacionalne manjine	13,3	24,5	43,1	19,1
Srbi	8	23,9	46,4	21,7
Protivnici vlasti	3,4	30,9	40,8	24,8
LGBTI osobe	9,1	39,0	26,7	25,2
Žene	10,7	20,9	48,1	20,3





U tabeli 11 dajemo prikaz promijenjenih vrijednosti za navedene grupe<sup>10</sup> za sve talase istraživanja. Podaci ukazuju da je najveći napredak napravljen u procjeni kada je riječ o protivnicima vlasti<sup>11</sup>, naime, preko 16% građana manje smatra da je nedostatak biti protivnik vlasti danas, nego prije dvije godine. Značajan progres mjerimo i kada je riječ o nacionalnim manjinama (9,6%), kao i licima koja su starija od 50 godina (7%), i ženama (7%). Blagi progres mjerimo i kada je riječ o procjeni nedostatka koje sa sobom nosi pripadanje osobama sa invaliditetom (3,7%), dok je procjena za mlađe od 25 godina identična kao i prije dvije godine. Jedina grupa za koju je procijenjeno da njenom pripadničtvu je veći nedostatak danas nego prije deset godina su su pripadnici RE populacije, tačnije, danas je 3,5% više onih koji smatraju da je biti pripadnik RE populacije nedostatak, nego što je to bio slučaj prije dvije godine.



Tabela 11: Prednost ili nedostatak pripadanje navedenim grupama - TREND

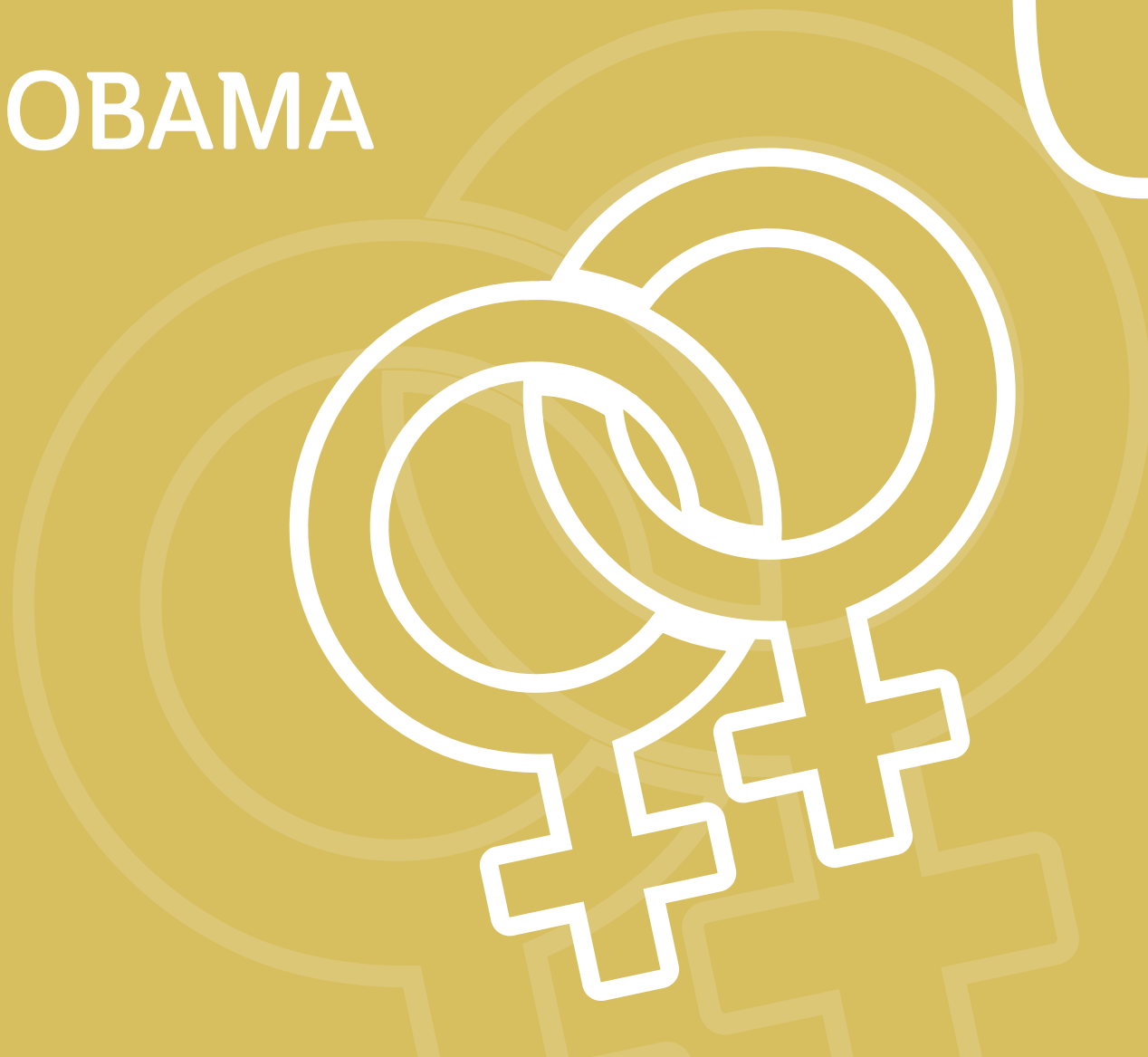
	RE populacija	Osobe sa invaliditetom	Stariji od 50 godina	Mladji od 25 godina	Nacionalne manje	Protivnici vlasti	Žene
2010	56,0%	62,2%	50,7%	20,2%	31,3%	48,0%	32,3%
2015	49,7%	55,3%	44,3%	16,7%	25,8%	48,6%	27,3%
2017	48,9%	56,8%	42,5%	15,0%	36,0%	49,5%	27,6%
2018	50,8%	61,3%	40,7%	13,2%	34,1%	47,4%	27,6%
2020	54,3%	57,6%	33,7%	13,2%	24,5%	30,9%	20,9%

<sup>10</sup> Srbi, kao grupa, nisu bili uključeni u prethodna istraživanja, a umjesto LGBTI smo ranije koristili termin 'homoseksualci'. Stoga ove dvije grupe nemamo u komparaciji sa stanovišta trenda.

<sup>11</sup> Vjerovatno, ovdje je opet riječ o efektu izbora na istraživanje

POSEBNI POKAZATELJI  
DISKRIMINACIJE PREMA  
LGBTI OSOBAMA

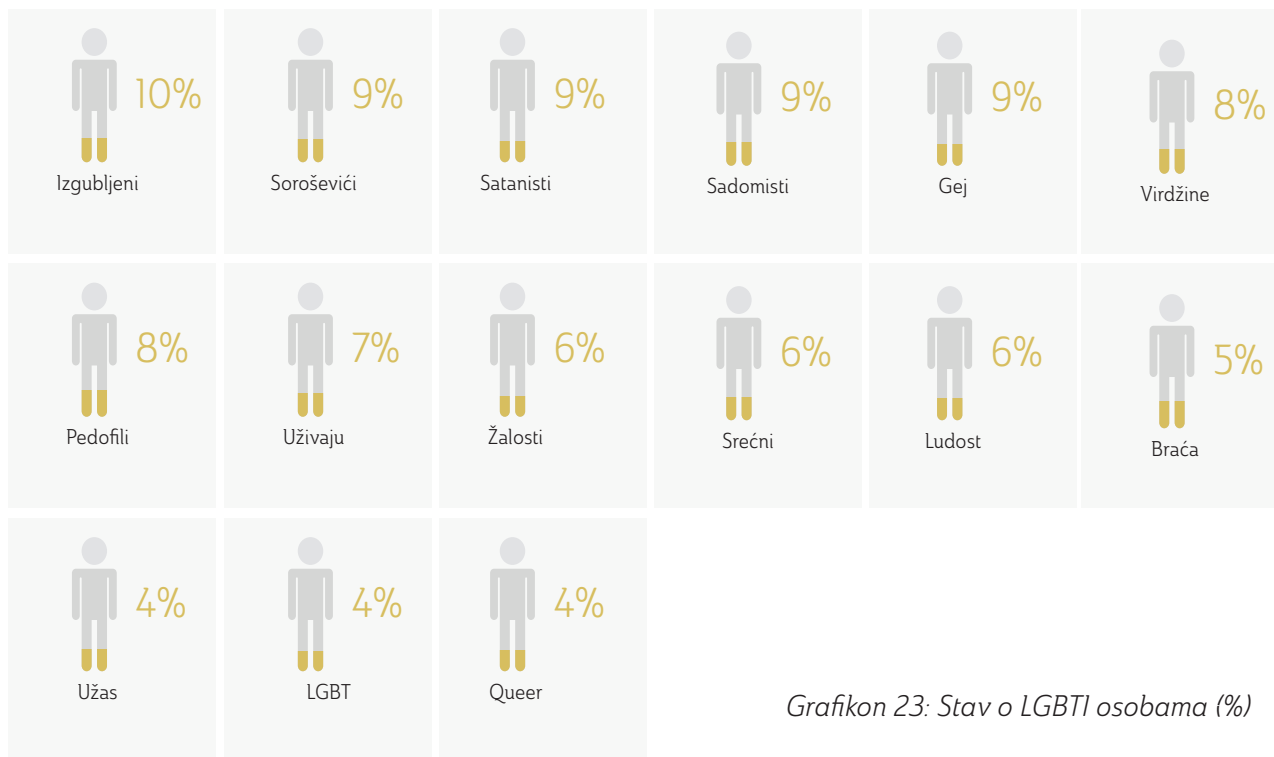
6



Veliki broj indikatora ukazuje da su LGBTI osobe pod posebnim rizikom od diskriminacije. Inače je u tradicionalnijim i konzervativnijim sredinama, a Crna Gora po svim opštim indikatorima spada u ovu kategoriju, diskriminacija prema osobama koje spadaju u ove dvije kategorije posebno izražena. Stoga smo mi u istraživanju generisali nekoliko pitanja koja se tiču diskriminacije prema LGBTI osobama. Najprije, u grafikonu 22 dajemo prikaz narativa i asocijacija ispitanika na otvorenom pitanju, dakle, na pitanju gdje je traženo od ispitanika da svojim riječima opišu LGBTI osobe. Podaci ukazuju da jako veliki broj građana koristi veoma pogrdne termine prema osobama koji pripadaju ovoj grupi, dakle, nema sumnje da je socijalna distanca prema LGBTI osobama na veoma visokom nivou u crnogorskom društvu.

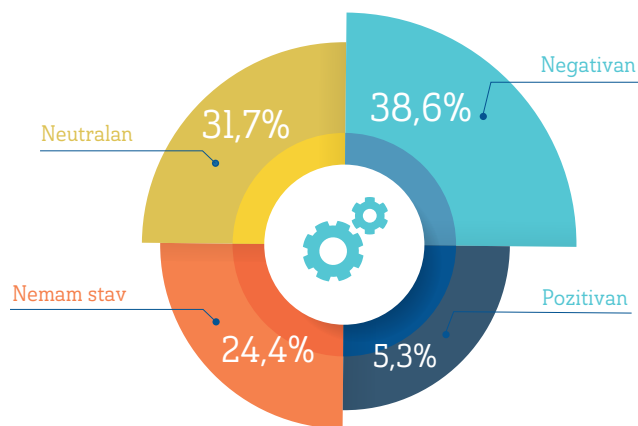
Grafikon 22: Narativi/opisi LGBTI osoba- N





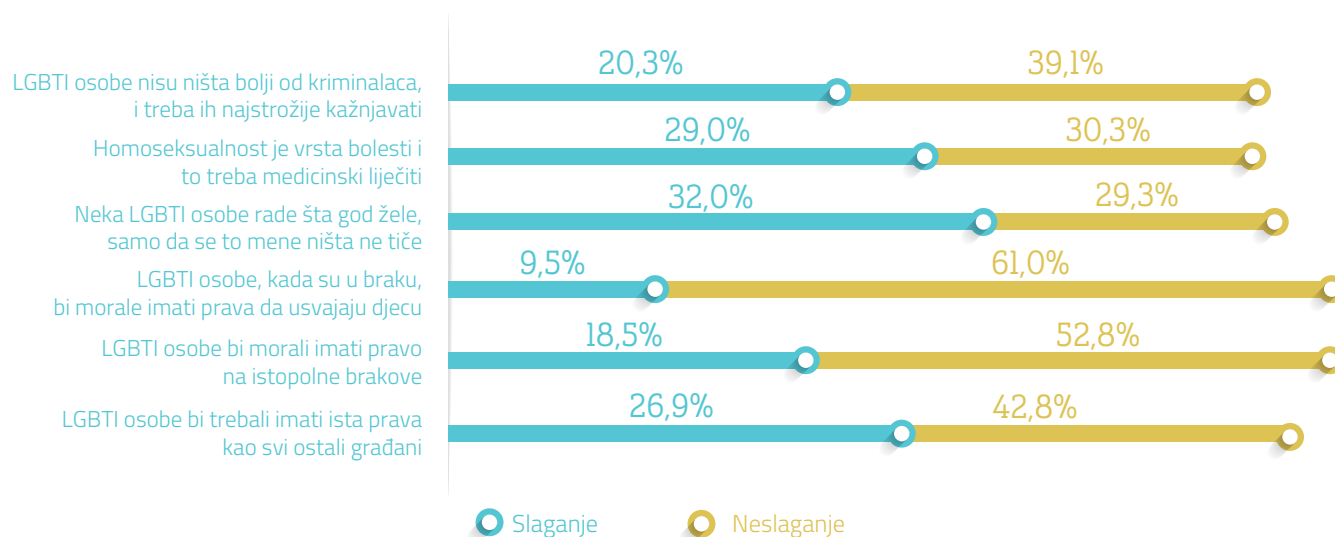
Kada je riječ LGBTI osobama, najprije smo pitali građane kakav je njihov generalni stav (grafikon 23). Podaci jasno ukazuju da je najveći procenat (ispod 40%) onih koji imaju negativan stav o LGBTI osobama. Neutralan stav iskazuje nešto preko 30%, a pozitivan stav SAMO 5,3% građana. Dakle, na osnovu ovog generalnog indikatora stava prema LGBTI osobama zaključujemo da je negativan stav prema LGBTI osobama veoma izražen.

Grafikon 23: Stav o LGBTI osobama (%)



Nadalje, za potrebe istraživanja formulisali smo šest stavova, sa kojima su ispitanici izražavali viši ili niži stepen slaganja na četvorostepenoj ljestvici procjene. Tri stava su bila pozitivno, a tri negativno intonirana. U grafikonu 24 prikazujemo kumulativno stepen slaganja, odnosno neslaganja sa svakim od tih stavova. Građani se u najvećoj mjeri slažu sa stavom da „LGBTI osobe mogu da rade šta god žele, ali da se to mene ne tiče“, a potom da je „homoseksualnost bolest koju treba medicinski liječiti“. No, indikativniji je podatak neslaganja sa stavovima. Tako možemo vidjeti da je 61% građana protiv da osobe istog pola u braku trebaju imati prava na usvajanje djece, gotovo 53% je protiv istopolonih brakova, i čak nepunih 43% građana koji se ne slažu da homoseksualci trebaju imati ista prava kao ostali građani. Međutim, iako na prvi pogled procenat ne izgleda imponozantno, najindikativniji je podatak da svaki peti građanin smatra da LGBTI osobe nisu ništa bolji od kriminalaca i da ih treba najstrožije kažnjavati. Drugim riječima, da sumiramo, svaki drugi građanin u prosjeku izražava homofobne stavove, a petina populacije je ekstremno homofobna.

Grafikon 24: Stavovi o LGBTI osobama



Međutim, možda je najbolji način da se izmjeri odnos prema LGBTI osobama mjerenje socijalne distance. Stoga smo mi koristili tradicionalnu Bogardusovu skalu sa devet ajtema/odnosa, a građani su se izjašnjavali da li bi ili ne bi se upuštali u opisane odnose sa LGBTI osobama (grafikon 25). S obzirom da je Bogardusova skala Gutmanovog tipa, svaki sljedeći odnos podrazumijeva viši stepen bliskosti. Ovaj način mjerenja veoma jasno ukazuje na visok stepen animoziteta prema LGBTI osobama. Podaci ukazuju da čak trećina građana ne bi željela da živi u istoj državi sa LGBTI osobama. Dakle, na 'najblažem' mogućem ajtemu koji mjeri distancu, građani iskazuju veoma visok stepen socijalnog distanciranja. Imati stav da ne želiš da živiš sa pripadnikom neke grupe čak i u

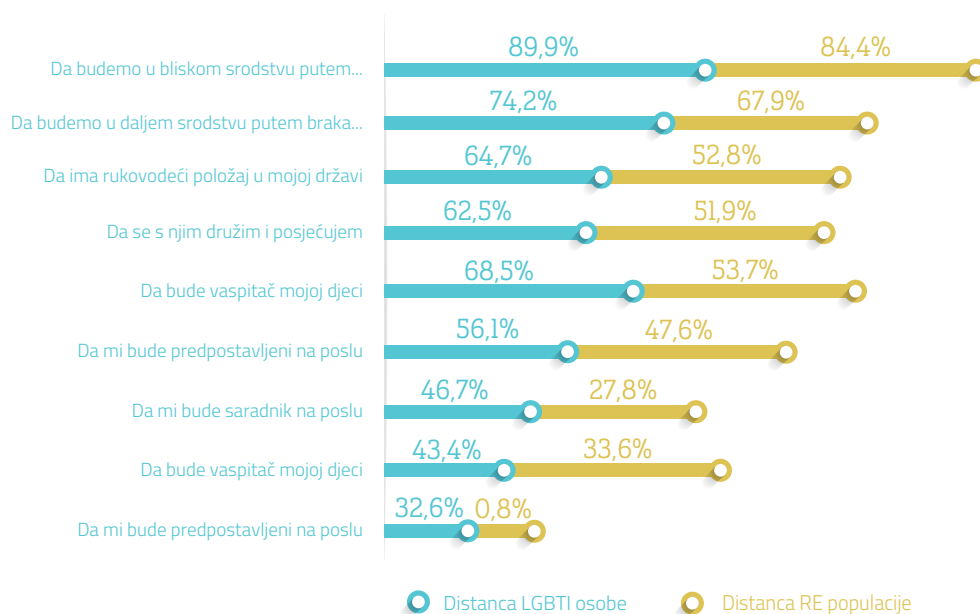
istoj državi, iskazuje, drugim riječima, veoma visok stepen animoziteta prema pripadnicima te grupe. Nadalje, svaki naredni odnos je bliži, i socijalno distanciranje prema LGBTI osobama, kao što se iz podataka vidi, veoma raste. Već preko 43% građana ne bi željeli da imaju u komšiluku LGBTI osobe, a preko 46% ne bi željeli da mu/joj LGBTI osoba bude saradnik na poslu; dok preko 56% ne želi da mu/joj LGBTI osoba bude nadređeni na poslu. Nadalje procenti rastu, dakle, a posebno je osjetljiv i ajtem koji se tiče mogućnosti da LGBTI osobe vaspitavaju djecu. I odnosi druženja posjećivanja (62,5%), te mogućnosti da LGBTI osobe imaju rukovodeći položaj u državi (64,7%) iskazuju da je distanca veoma izražena. U vrhu distance, 3/4 građana ne želi dalje srodstvo sa LGBTI oso-

bama, a 90% građana odbija da ima bliske odnose putem braka ili braka djece sa LGBTI osobama. Dakle, mjerenje ukazuje da je **prema LGBTI osobama socijalna distanca veoma izražena**. Paralelno, i iz informativnih razloga a i poređenja radi, na isti način smo mjerili distancu prema Romima, kao posebno ranjivoj grupi. Podaci ukazuju da je i prema Romima socijalna distanca veoma izražena, ali da je taj stepen distanciranja ipak značajno manji u poređenju sa mjerenom distancom prema LGBTI osobama. Za svaki pojedini odnos prema Romima je distanca niža, a stepen animoziteta se može najbolje uporediti da živi sa Romima u istoj državi. Numeričke vrijednosti distanciranja, međutim, se približavaju na 'bližim' odnosima.

Zaključujemo da je socijalna distanca prema Romima veoma izražena, ali da je na nižem nivou nego prema LGBTI osobama.



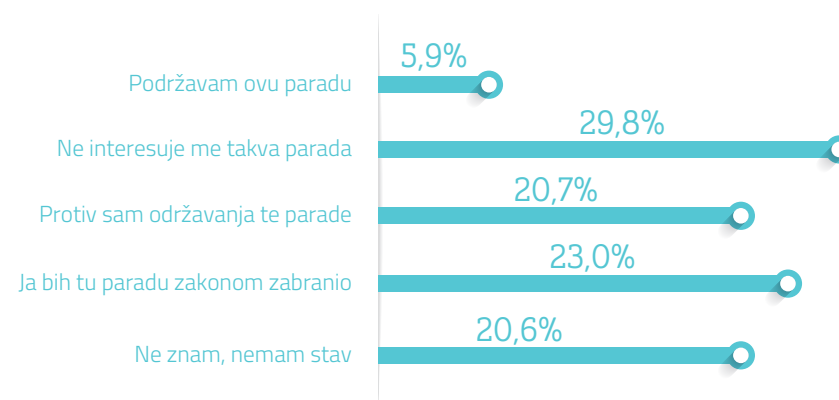
Grafikon 25: Socijalna distanca prema LGBTI osobama i Romima



Imajući u vidu da je u Crnoj Gori usvojen Zakon o istopolnim partnerstvima, građane smo pitali šta misle o tom Zakonu, i to na način da je pitanje bilo otvoreno, dakle, građani su slobodno upisivali na praznoj liniji svoj stav/mišljenje. Najveći broj ispitanika (231) je jednostavno, na različit način, napisao da je riječ o istopolnim brakovima, međutim, veliki je broj odgovora koji su izrazito negativno intonirani. Drugim riječima, **veliki je broj građana koji ima izrazito negativan stav prema Zakonu o istopolnim partnerstvima.**

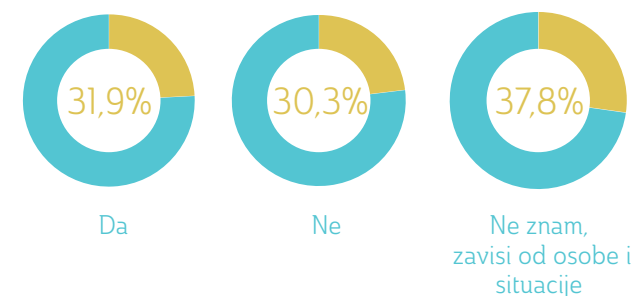
Nekoliko godina unazad u Crnoj Gori se održava LGBTI Parada ponosa (PRAJD). Riječ je o manifestaciji prava na različitu seksualnu orijentaciju i manifestaciji u kojoj se izražava potreba za solidarnošću i ukidanjem diskriminacije. Mi smo građane u istraživanju pitali šta misle o ovoj paradi (grafikon 26). Podaci ukazuju da SAMO 6% građana podržava PRAJD. Sa druge strane, oko 30% kaže da ga/je PRAJD ne zanima, a protiv održavanja Parade je svaki peti građanin, uz 23% onih koji kažu da bi Paradu ponosa zabranili zakonom. Dakle, **gotovo polovina populacije izražava negativan, ili veoma negativan stav prema Paradi ponosa, a simbolično je mali broj onih koji imaju pozitivan stav.**

Grafikon 26: Stavovi prema Paradi ponosa (PRAJD-u) (%)



U posljednjem pitanju u ovom segmentu istraživanja, pitali smo građane da li bi lično bili spremni da zaštite LGBTI osobe ukoliko su ugrožene (grafikon 27). Spremnost na ovakvu vrstu akcije izrazilo je oko 32% građana, što u svjetlu visoke distance i izraženih negativnih stavova koje smo analizirali i nije tako loš podatak. No, gotovo je jedan broj onih koji ne bi pružili nikakvu zaštitu u ovim situacijama, i gotovo 38% onih koji kažu da bi njihovo ponašanje zavisilo od konkretne situacije i osobe.

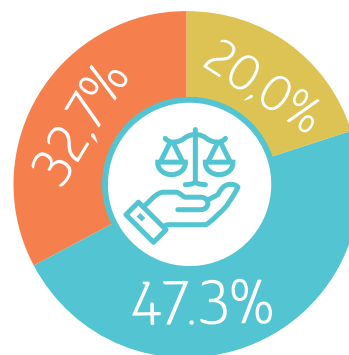
Grafikon 27: Da li biste Vi lično bili spremni da zaštitite osobe koje su LGBTI ukoliko su ugrožene?



## Ocjena rada i efekata odgovornih aktera i javnih politika koje se tiču zaštite od diskriminacije

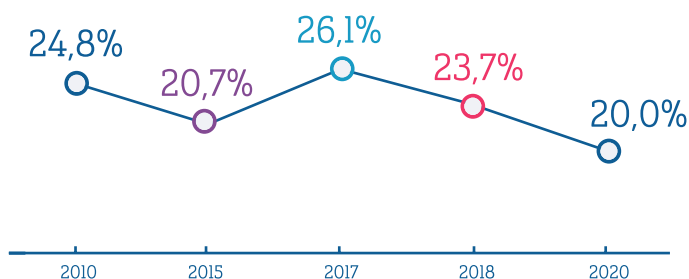
U ovom segmentu istraživanja pitali smo građane o procjenama djelovanja odgovornih aktera kada je riječ o zaštiti od diskriminacije. Zanimalo nas je kako građani procjenjuju efekte rada ključnih političkih i društvenih aktera čiji je cilj borba protiv diskriminacije. Najprije, pitali smo građane da li znaju zakone koji štite od diskriminacije (grafikon 28). Podaci ukazuju da svaki peti građanin poznaje te zakone, a da gotovo polovina građana zna da takvi zakoni postoje, ali da sa njima nisu upoznati. Da ne znaju ništa o tim zakonima tvrdi 1/3 građana. Međutim, ovaj podatak je značajno informativniji ako se analizira sa stanovišta trenda (grafikon 29). Podatak ukazuje da broj građana koji kažu da poznaju zakone o kojima je riječ varira od 20% do 25% u posljednjih deset godina, a da su vrijednosti koje dobijamo promjenljive, konkretno, kada je riječ o poređenju sa 2018. godinom, čak su trendovi i regresivni. Stoga moramo zaključiti da **nedovoljan broj građana poznaje zakone koje štite od diskriminacije, i da se ovaj broj u posljednjih deset godina ne povećava.**

Grafikon 28: Da li poznaju zakone koji štite od diskriminacije (%)



- Da, svakako
- Mislim da postoje takvi zakoni ali nisam sa njima upoznat
- Ne, ne znam ništa o takvim zakonima

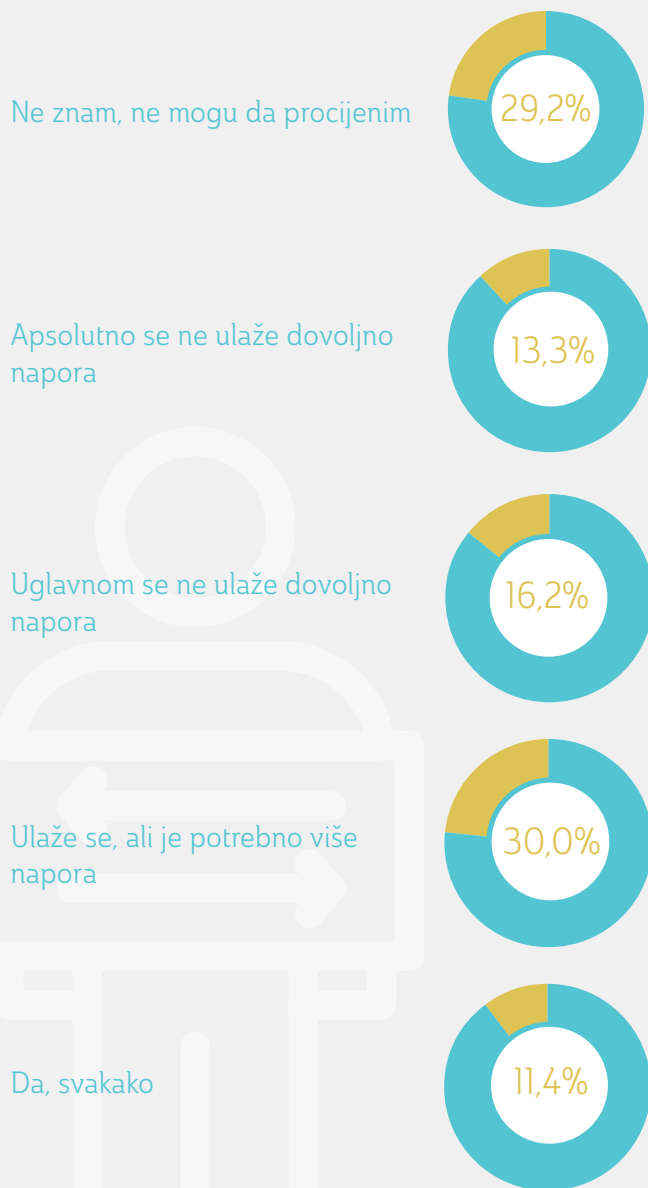
Grafikon 29: Znaju zakone koji štite od diskriminacije (%)



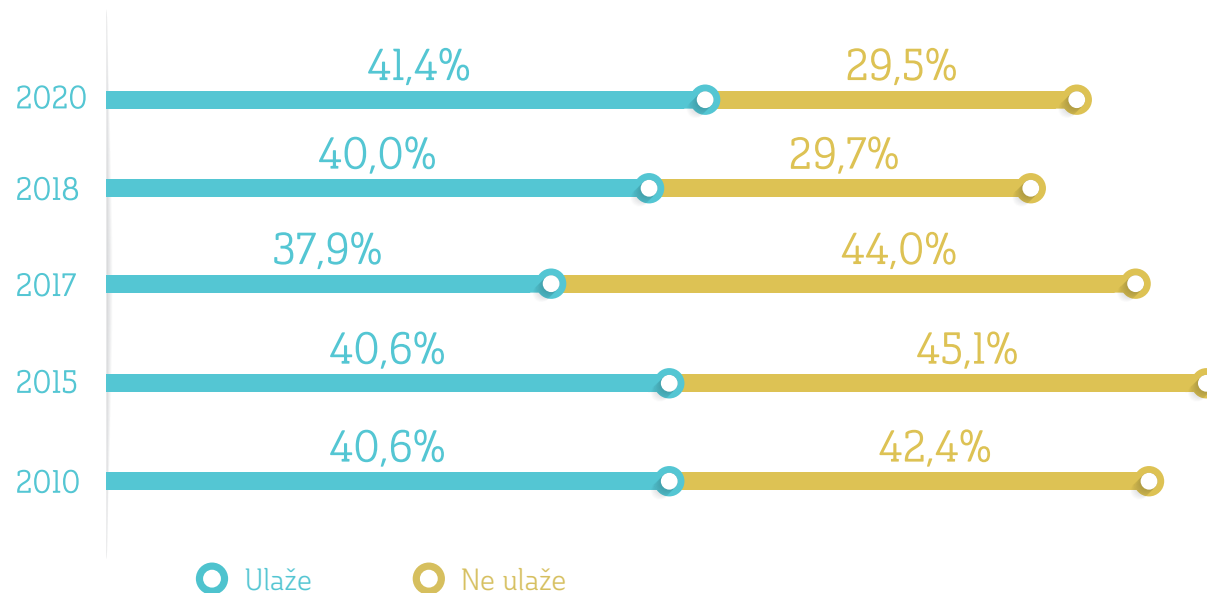
U narednom pitanju željeli samo mišljenje građana o tome da li Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije (grafikon 30). Najveći broj građana (30%) smatra da se ulaže, ali da je potrebno još više napora. No, veliki broj građana smatra da se ne ulaže dovoljno napora, i to njih preko 16% smatra da se uglavnom ne ulaže dovoljno napora, uz 13,3% koji kažu da se apsolutno ne ulaže dovoljno napora, što je kumulativno oko 30%. Sa druge strane, tek nešto preko 11% građana smatra da Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije. Međutim, podatak o procjeni napora je informativniji ako se analizira sa stanovišta trenda (grafikon 31). Ovaj podatak ukazuje da je broj građana koji procjenjuje da Crna Gora ulaže dovoljno napora prilično stabilan u posljednjih deset godina, i broj ovih građana je oko 40% (nešto je niže bilo samo 2017. godine). Ipak sa druge strane, može se reći da se broj onih koji tvrde da Crna Gora ne ulaže dovoljno napora smanjio, i to, ako se uporedi posljednje istraživanje sa onim iz 2010. godine, za oko 12%.

Dakle, da zaključimo, broj građana koji smatra da Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije je stabilan, ali se broj onih koji tvrde suprotno značajno smanjio u posljednjih deset godina.

Grafikon 30: Da li Crna Gora ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije (%)



Grafikon 31: Crna Gora ulaže napor u borbi protiv diskriminacije - TREND

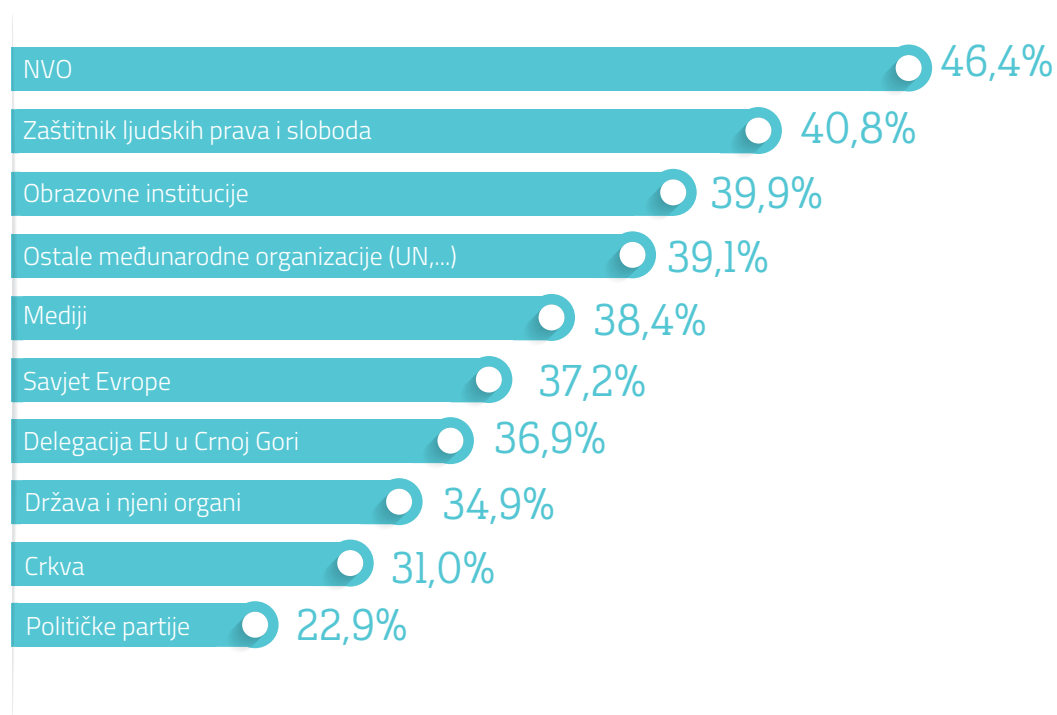


Ocjena rada institucija u borbi protiv diskriminacije je važan dio našeg istraživanja. Za ovu svrhu koristili smo četvorostepenu Likertovu ljestvicu procjene, tačnije, građani su za svaku od navedenih institucija izražavali stav da li navedena institucija daje ili ne daje doprinos u manjoj ili većoj mjeri (grafikon 32).

Građani smatraju da od svih navedenih institucija najveći doprinos daju nevladine organizacije.

Prilično su ujednačeno ocijenjeni, potom, Ombudsman, obrazovne institucije, međunarodne organizacije i mediji. Nadalje, po hijerarhiji, više nego solidno su ocijenjeni Delegacija EU, te država i njeni organi. Najmanji doprinos u borbi protiv diskriminacije, po stavovima građana, pružaju crkva i političke partije.

Grafikon 32: Doprimos koji institucije daju u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprimos

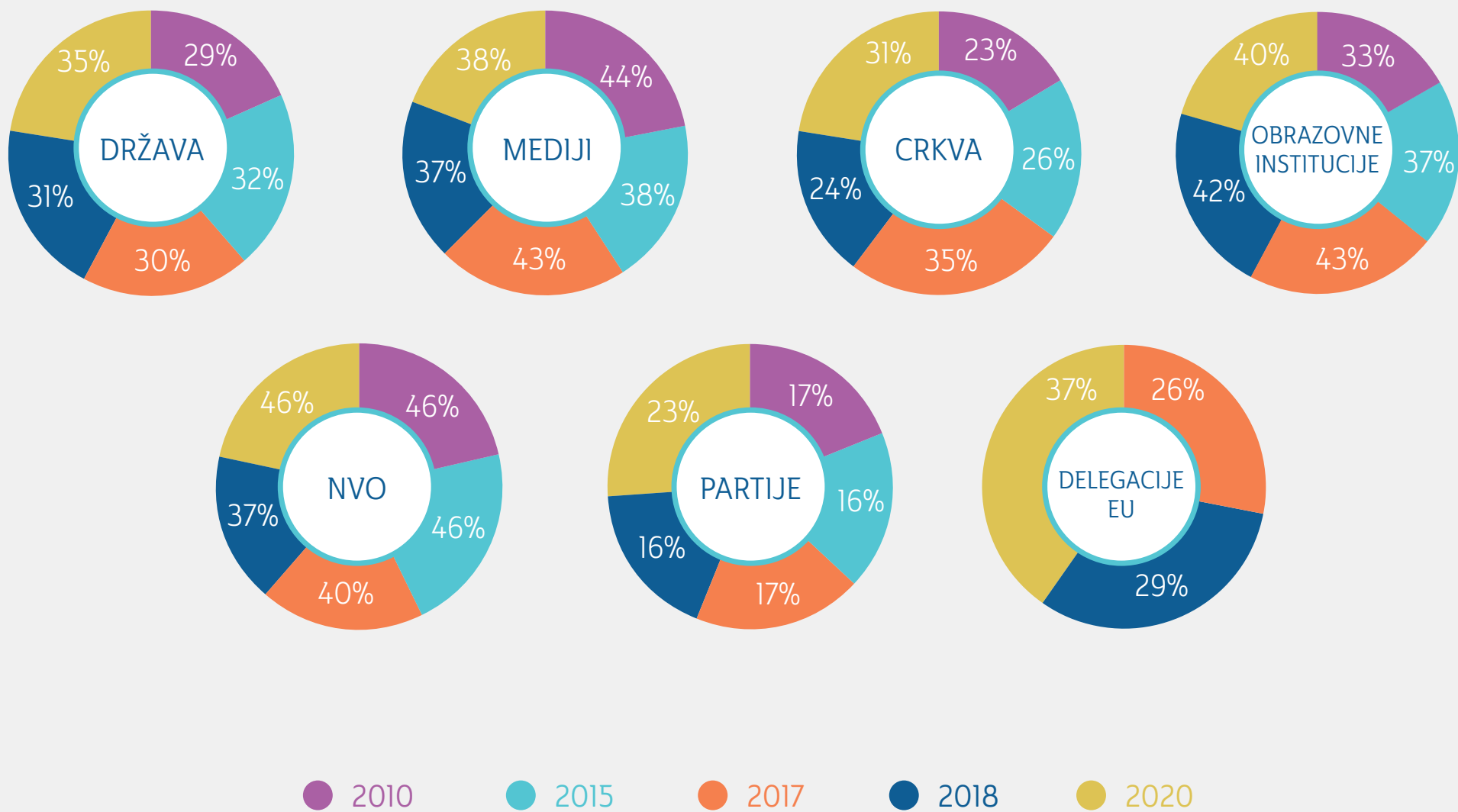


S obzirom da smo isto pitanje koristili i u prethodnim talasima istraživanja, veoma važan podatak tiče se trenda, dakle, kada sagledamo procjenu efikasnosti institucija u posljednjih deset godina. No, u ovom pogledu nije korišćen spisak istih institucija, te prema tome, ne možemo prikazati trend za sve institucije koje smo uključili u ovogodišnji talas istraživanja. U grafikonu 33 dajemo prikaz trenda za institucije koje su bile na spisku u prethodnim talasima istraživanja. Podaci su u ovom pogledu veoma zanimljivi. Najprije, **NVO bilježe najprogresivniji trend u odnosu na istraživanje od prije dvije godine, ali je mjerena vrijednost identična kao i ona koju smo dobili u istraživanju prije deset godina.** Drugim riječima, NVO pružaju konstantno najveći doprinos u borbi protiv diskriminacije, ali se ovaj doprinos nije mijenjao u posljednjih deset godina.

Delegacija EU, takođe, bilježi snažan rast u pogledu doprinosa, a kada se ova vrijednost uporedi sa referentnim podatkom iz 2017., kada smo prvi put uvrstili Delegaciju Evropske unije na listi, progresivni trend je još izraženiji.

Iako se Crkva generalno ne ocijenjuje naročito impresivno sa stanovišta doprinosa, notifikujemo da je danas 7% više građana koji procjenjuju da ova institucija daje doprinos u poređenju sa 2018. godinom, a kumulativno, u odnosu na prije deset godina, danas 8% građana bolje ocijenjuje Crkvu. Političke partije bilježe takođe značajan progres od 7% u posljednje dvije godine, a kumulativno u odnosu na 2010. godinu, ovaj doprinos je napredovao za 6%. Kada je o državi riječ progres u posljednjih dvije godine je 4%, a u posljednjih deset 6%. Obrazovne institucije, sa druge strane, u posljednjih dvije godine sa stanovišta doprinosa bilježe negativan trend od 2%, ali je njihov ukupan progres u poslednjih deset godina 7%. Zaključujemo, **u posljednjih dvije godine procjena je da su sve institucije pospješile svoj doprinos u borbi protiv diskriminacije, sa izuzetkom obrazovnih institucija.**

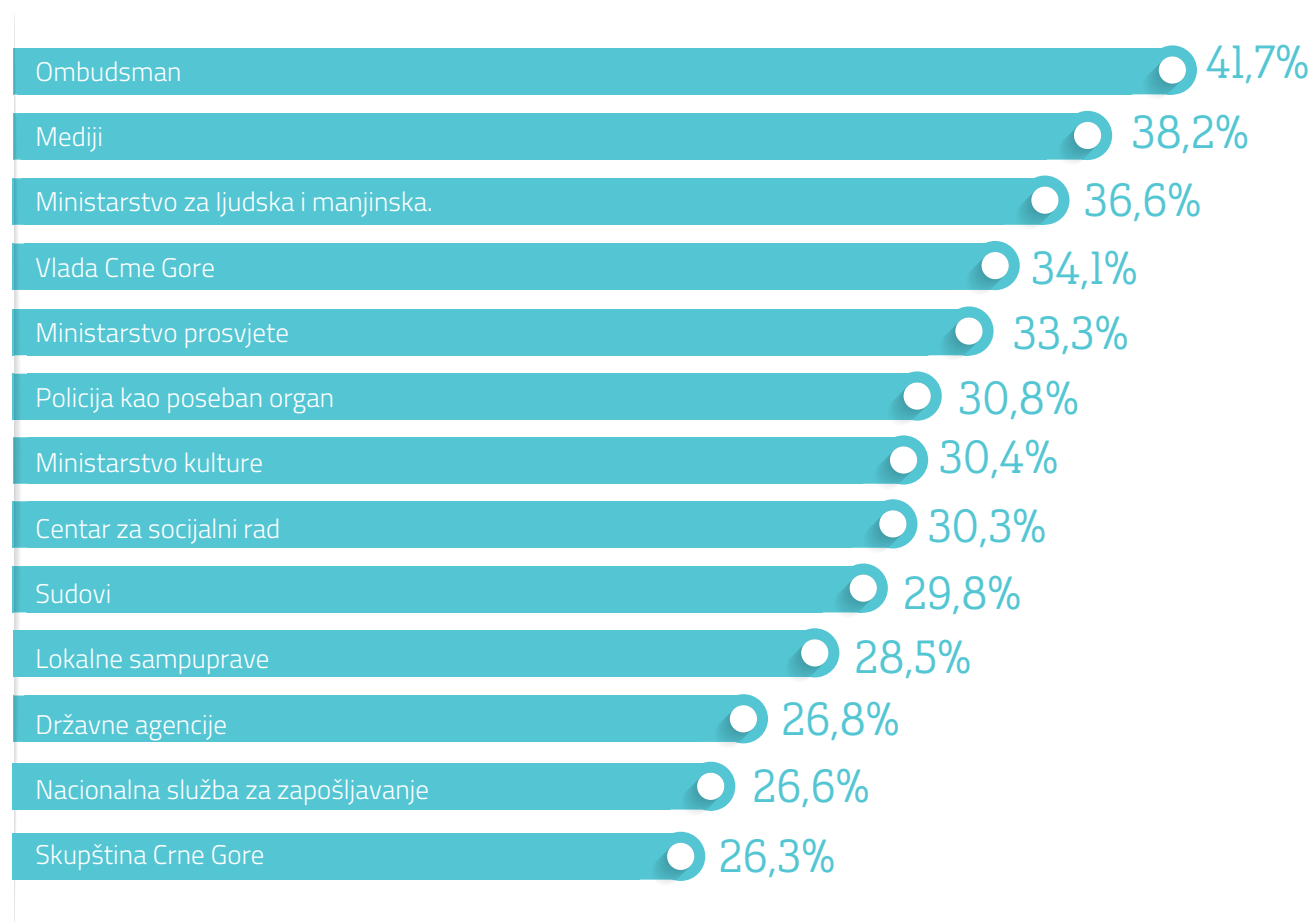
Grafikon 33: Doprinos institucija – TREND



No, imajući u vidu da je borba protiv diskriminacije prevashodno dužnost i obaveza institucija države, posebno smo ispitali stavove građana kada je riječ o procjeni efikasnosti u borbi protiv diskriminacije ovih institucija (grafikon 34). Podaci ukazuju da, kao i u prethodnom slučaju, **najveći doprinos pruža institucija Ombudsmana**. Potom, slijede mediji i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, te Vlada Crne Gore, i Ministarstvo prosvjete. Najmanji doprinos u borbi protiv diskriminacije pružaju, po stavovima građana, državne agencije, nacionalna služba za zapošljavanje i Skupština Crne Gore. Nadalje, i u ovom slučaju smo uporedili vrijednosti sa prethodnim istraživanjem (grafikon 35). Ove podatke imamo samo za istraživanje koje smo sproveli prije dvije godine, pri čemu neke institucije nisu bile uključene u tom prethodnom istraživanju. Dakle, poredimo one institucije za koje imamo uporedne podatke. Podaci ukazuju da najveći progres mjerimo kada je riječ o Ombudsmanu, dakle, zaključujemo, **građani procijenjuju da je institucija Ombudsmana u najvećoj mjeri poboljšala svoj rad u prethodne dvije godine kada je riječ o borbi protiv diskriminacije**. Značajno poboljšanje mjerimo i kada je riječ o Vladi Crne Gore i državnim agencijama, a nešto je bolje ocijenjen doprinos i Skupštine, Sudova, Nacionalne službe za zapošljavanje, te policije.

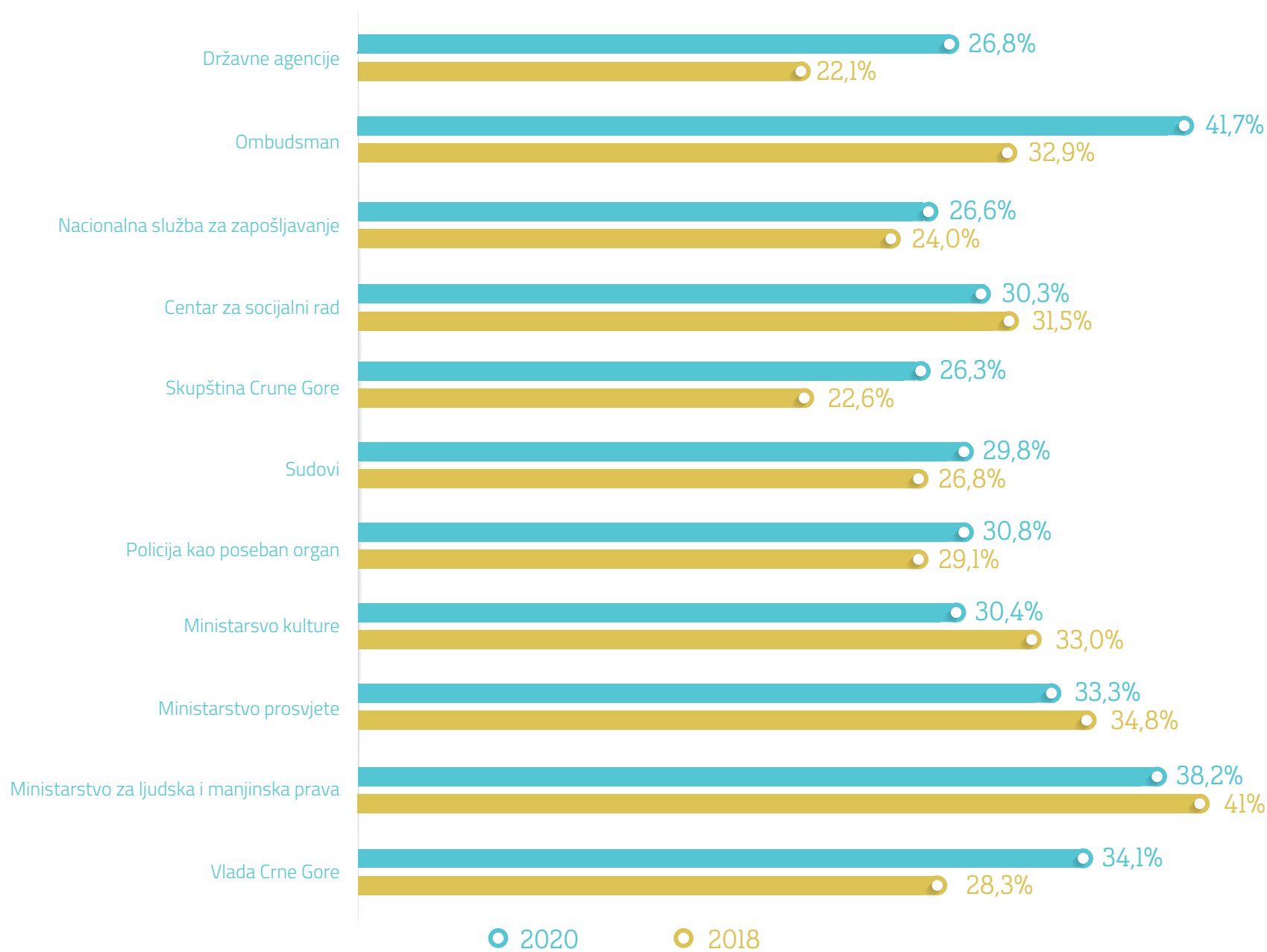
Sa druge strane, u ovogodišnjem istraživanju lošije je ocijenjen doprinos u odnosu na 2018. godinu rad sva tri ministarstva i Centra za socijalni rad.

Grafikon 34: Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – SUM (%) ključni i veliki doprinos





Grafikon 35: Doprinos institucija Crne Gore u borbi protiv diskriminacije – TREND

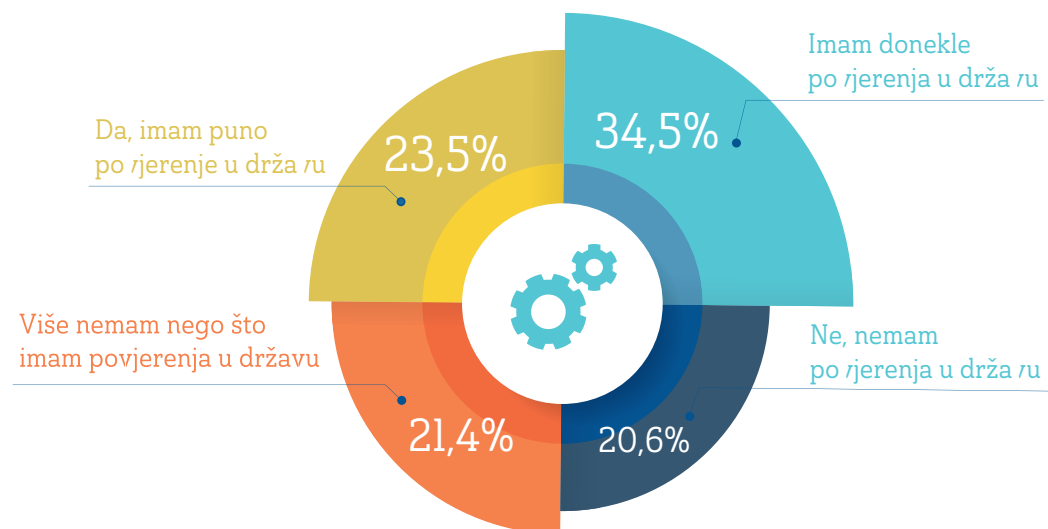


Kada je riječ o odnosu države prema problemima diskriminacije, jedno od važnih pitanja jeste i povjerenje koje građani imaju da će ih država zaštititi od diskriminacije. Stoga smo mi upravo takvo pitanje postavili građanima u istraživanju (grafikon 36). Rezultati ukazuju da **svaki četvrti građanin ima puno povjerenje da će ga država**

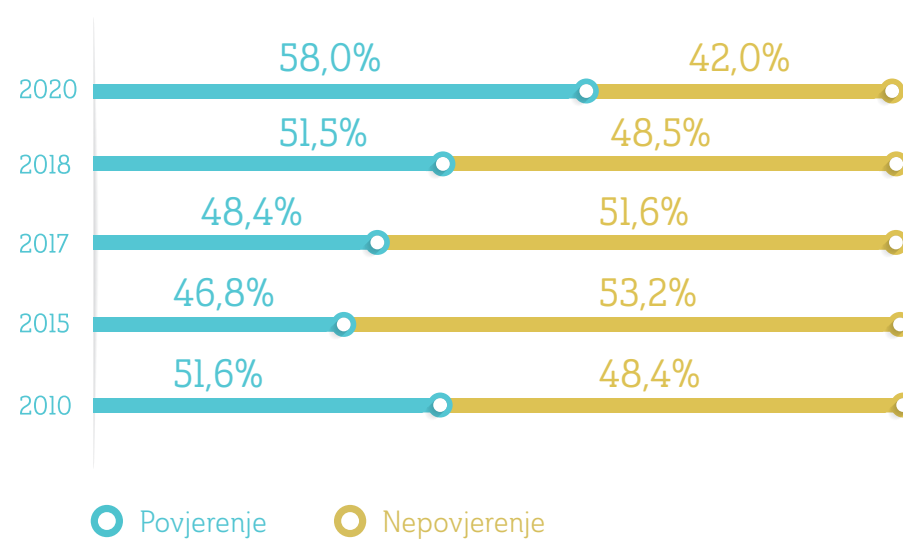
**zaštititi od diskriminacije**, dok relativno povjerenje dodatno iskazuje oko 35% građana, sa druge strane, po jedna petina, građana iskazuje manji ili viši stepen nepovjerenja, što znači da **nešto preko 40% građana nema povjerenja da će ih država u slučaju potrebe zaštititi od diskriminacije**. Ukoliko se kumulativno izračuna povjerenje i nepov-

jerenje, i analizira trend (grafikon 37), podaci ukazuju da je ukupno povjerenje povećano u odnosu na 2018. godinu za 6,5%, a kumulativni napredak u posljednjih deset godina iznosi gotovo isto toliko. Trend pokazuje da je stepen povjerenja bio na višem nivou, a zatim je vremenom opadao, da bi se povećao u posljednje dvije godine.

Grafikon 36: Imaju povjerenja da će ih država zaštititi od diskriminacije

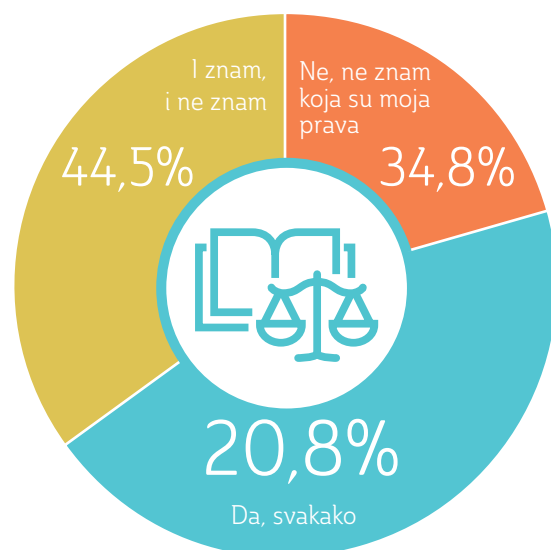


Grafikon 37: Imaju povjerenja da će ih država zaštititi od diskriminacije - TREND

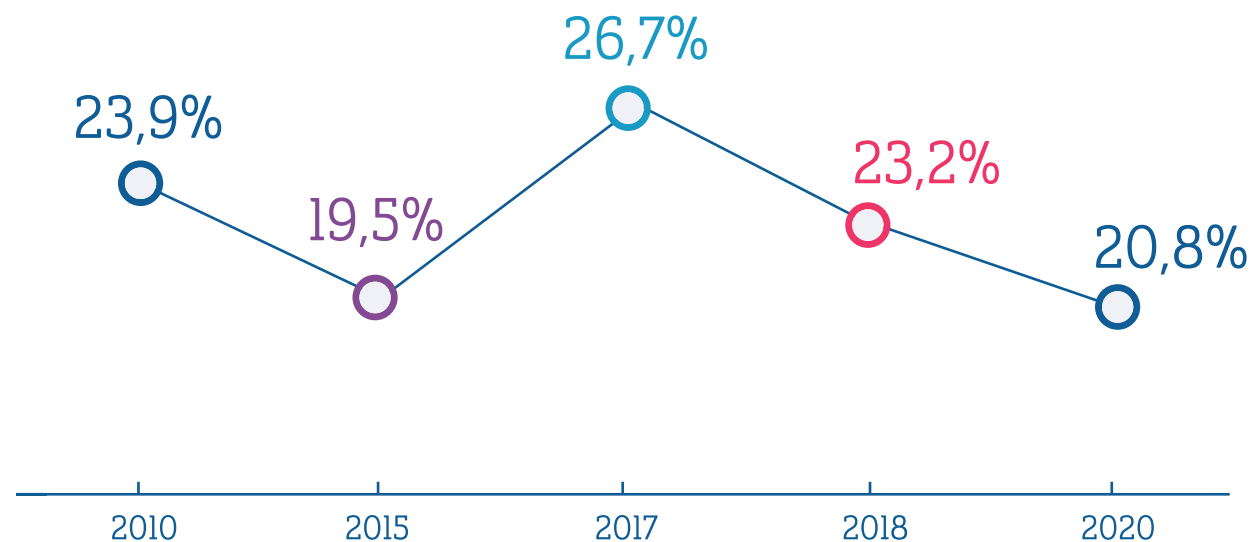


Jedno od pitanja koje se tiče kapaciteta za zaštitu u borbi protiv diskriminacije, bilo je i da li građani znaju svoja prava ukoliko bi bili žrtva diskriminacije (grafikon 38). Podaci ukazuju **da tek nešto preko petine građana znaju koja su njihova prava ukoliko bi trpjeli diskriminaciju**. Relativno poznavanje svojih prava iskazalo je gotovo 45% građana, a preko 1/3 eksplicitno kaže da ne znaju koja su njihova prava. Ukoliko analiziramo trend (grafikon 39), procenat onih koji eksplicitno kažu da ZNAJU koja su njihova prava je prilično kolebljiv. Ovaj procenat se kreće od 20% do 27%. No, ključni je podatak da **u pogledu poznavanja svojih prava u slučaju da budu žrtva diskriminacije u posljednjih deset godina ne bilježimo naročite promjene**.

Grafikon 38: Znajju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije



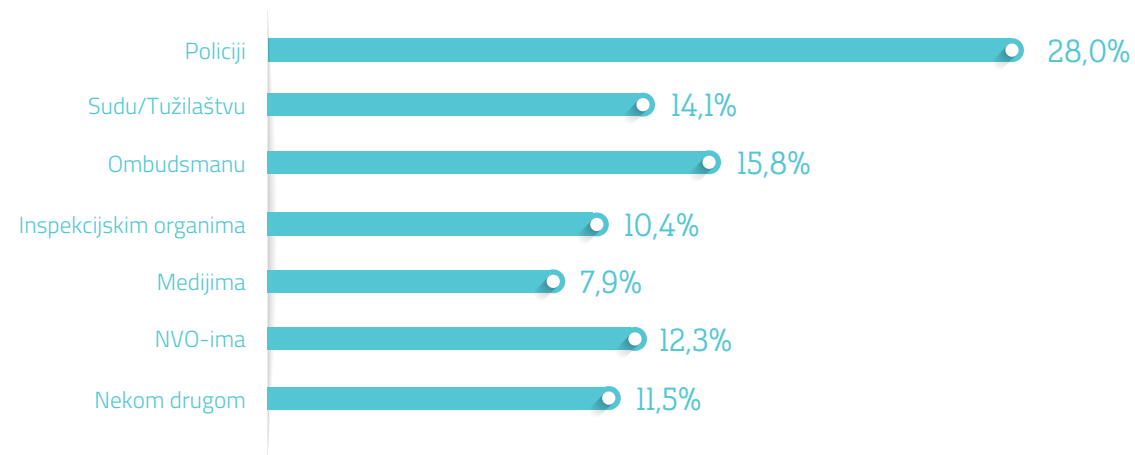
Grafikon 39: Znajju koja su njihova prava ukoliko su žrtve diskriminacije – TREND



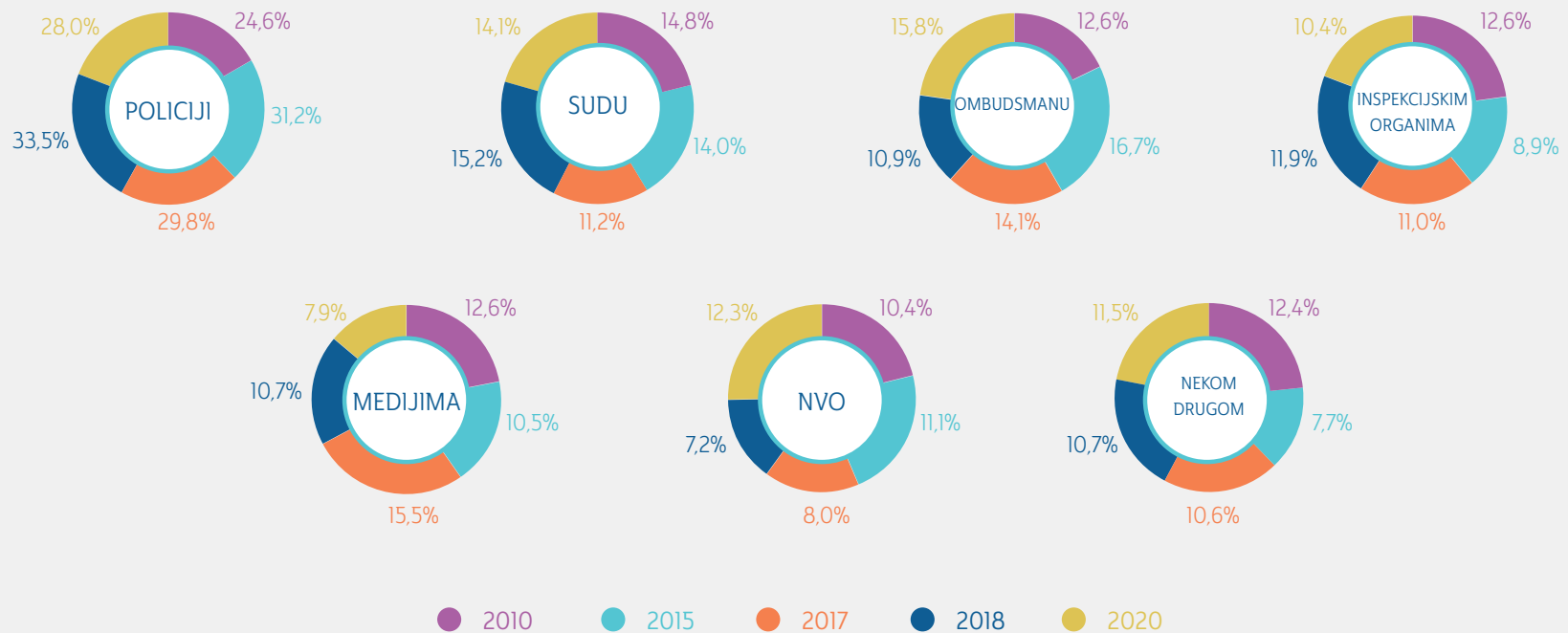
Na pitanje kome bi se se najprije obratili ukoliko bi postali žrtva diskriminacije (grafikon 40), građani ističu da bi policija bila prva adresa. Druga adresa je Ombudsman, a onda slijedi Sudsto/tužilaštvo, te nevladine organizacije. Analiza trenda, međutim, pokazuje, da kada je riječ o policiji imamo najregresivniji komparativni trend, s obzirom da bi se danas policiji obratilo u slučaju diskriminacije 5,5% građana manje nego što je to bio slučaj prije dvije godine. Blage regresivne

trendove u ovom pogledu mjerimo i kada je riječ o medijima, inspekcijskim organima i sudstvu. Sa druge strane, **progressivne trendove mjerimo kada je riječ o instituciji Ombudsmana i nevladinim organizacijama**, dakle, građani generalno imaju veći stepen povjerenja u ove institucije nego što je to bio slučaj prije dvije godine.

Grafikon 40: Ukoliko bi bio žrtva diskriminacije, najprije bi se obratio (%)

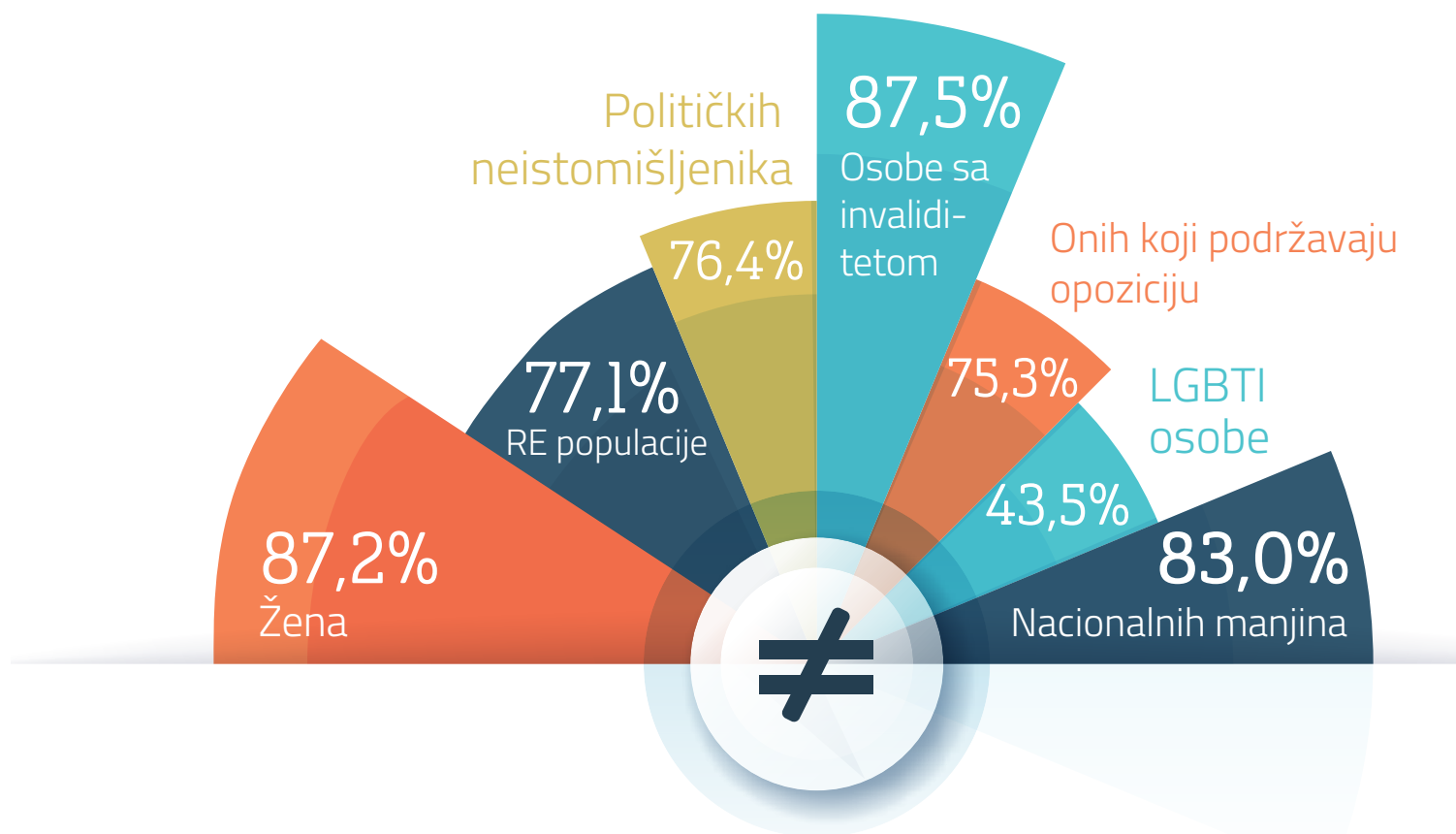


Grafikon 41: Kome bi se obratili – TREND

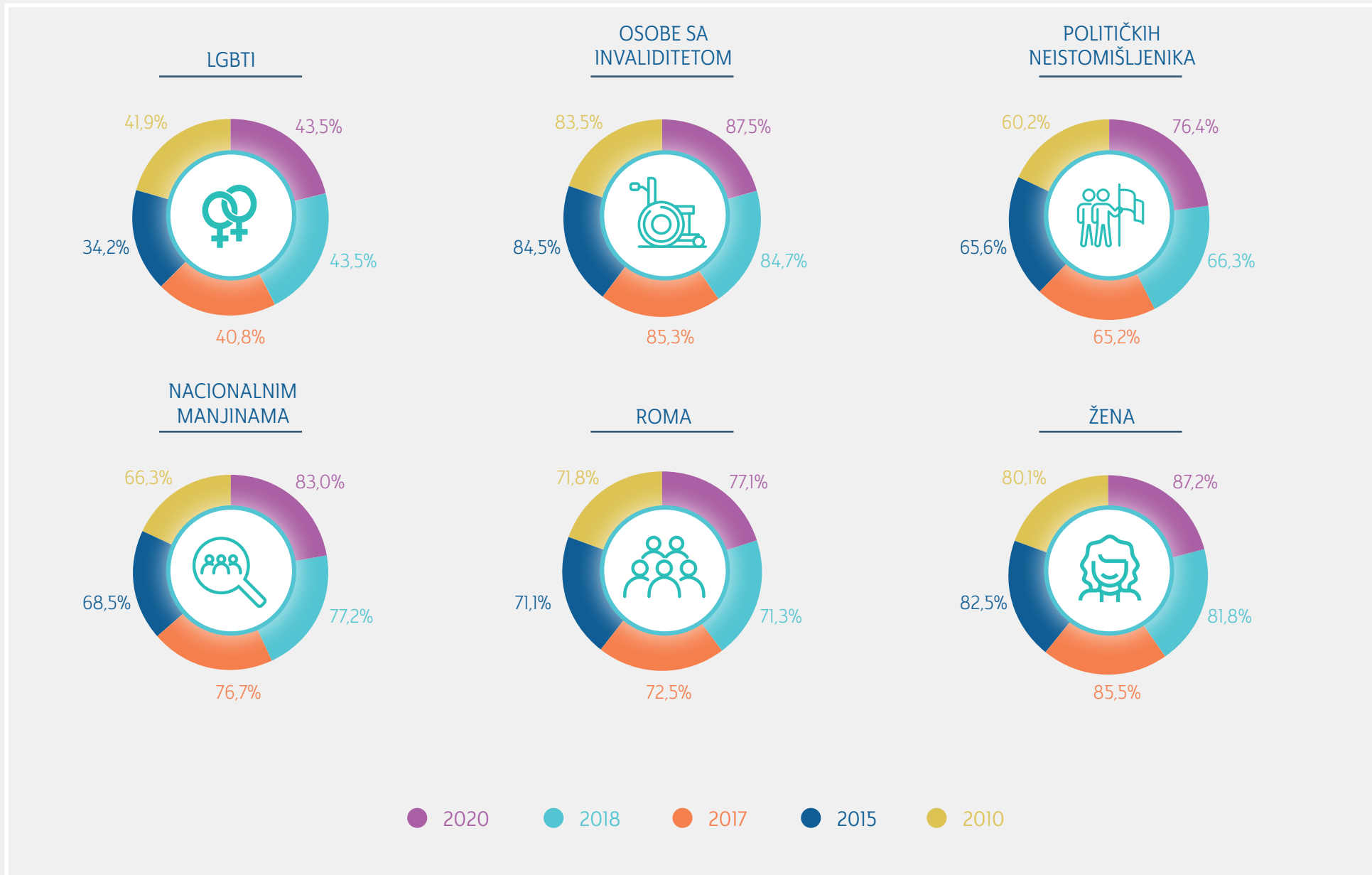


Konačno, u ovom dijelu istraživanja pitali smo građane da li podržavaju mjere usmjerene na borbu protiv diskriminacije, a onda naveli spisak grupa pod rizikom (grafikon 42). Podaci ukazuju da **građani pružaju snažnu podršku ovim mjerama pripadnicima svih grupa, osim kada je riječ o LGBTI populaciji**. Analiza trenda u ovom segmentu je interesantna (grafikon 43). Najprije, i ključni nalaz, **podrška mjerama u zaštiti ugroženih grupa je danas na značajno višem nivou nego 2018. godine prema svim grupama, osim prema LGBTI osobama**. Komparativno, **najveći progres mjerimo kada je riječ o mjerama u zaštiti političkih neistomišljenika**. Podrška mjerama u zaštiti žena, Roma i nacionalnih manjina je između 5% i 6%, dok je nešto manji progres u podršci mjerama koje su usmjerene na zaštitu osoba sa invaliditetom.

Grafikon 42: Da li podržavaju mjere za borbu protiv diskriminacije navedenih grupa (%) DA odgovora



Grafikon 43: Podržavaju mjere - TREND





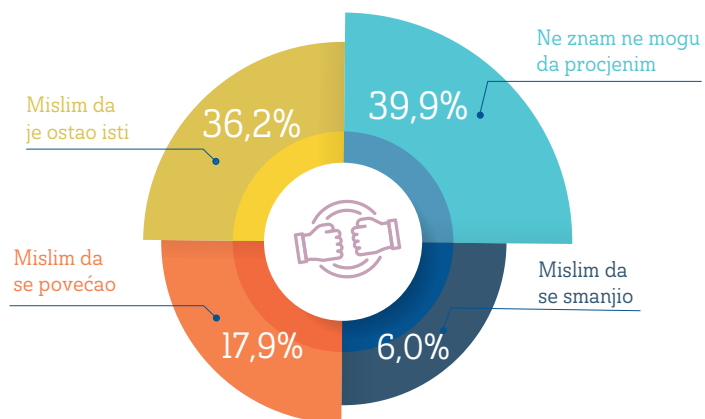
EFEKAT EPIDEMIJE  
COVID-19 NA  
DISKRIMINACIJU

7



Živimo u vremenu epidemije COVID-19 koja se prosto ne može prenebnegnuti kada je riječ o svim aspektima društvenog života. Uticaj epidemije je nesumnjiv i veoma izražen i kada je riječ o ekonomiji, ali i kada je riječ o svakodnevnom životu. Nakon više mjeseci epidemije, i bez najave da će brzo nestati, nužno je sve segmente društvenog života prilagoditi novim okolnostima. Stoga smo mi u istraživanju postavili dva pitanja o efektu epidemije COVID-19 na diskriminaciju (grafikon 44). Oko 18% građana smatra da se stepen diskriminacije usljed epidemije povećao, nasuprot 6% onih koji smatraju da je došlo do smanjenja stepena diskriminacije. No, najveći je broj građana koji ne mogu da procijene, i koji smatraju da COVID-19 epidemija nije uticala na stepen diskriminacije u Crnoj Gori. Nedavno rast broja zaraženih i umrlih u Crnoj Gori mogao bi biti razlog zašto ljudi nisu osjećali poseban uticaj epidemije COVID 19.

*Grafikon 44: Da li je stepen diskriminacije u Crnoj Gori usljed epidemije COVID 19 povećan ili smanjen*

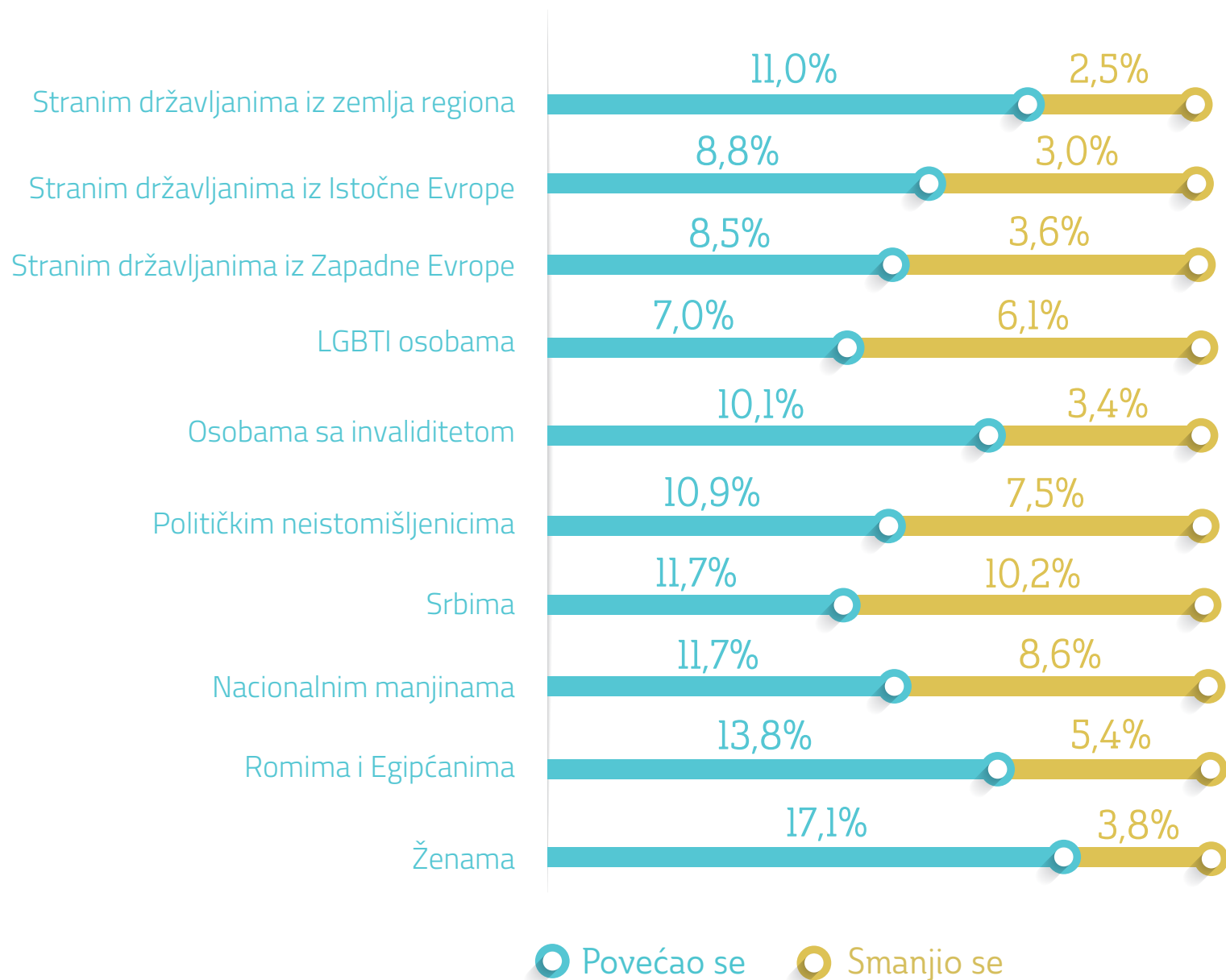


No, opšta procjena o efektu epidemije na diskriminaciju je jedna stvar, dok je procjena efekta na specifične grupe mnogo preciznija estimacija, imajući u vidu da nije za očekivati da epidemija ravnomjerno utiče na diskriminaciju prema pripadnicima svih grupa pod rizikom. Stoga smo eksplicitno pitali građane o efektu epidemije COVID-19 na sve ključne grupe pod rizikom (tabela 12). Najveći broj građana ili nije mogao do procijeni, ili smatra da je stepen diskriminacije nakon epidemije COVID-19 ostao isti. Komparativno, međutim, ako se uporedi procenat povećanja vs procenat smanjenja stepena diskriminacije (grafikon 44), možemo vidjeti procjenu da je povećanje stepena diskriminacije relevantnije u odnosu na procjenu smanjenja stepena diskriminacije, te se generalno može reći **da je u određenoj mjeri COVID-19 doprinio povećanju stepena diskriminacije u Crnoj Gori prema svim grupama**. Komparativno, po procjeni građana, **u najvećoj mjeri se stepen diskriminacije usljed epidemije povećao prema ženama**, dok je ocjena građana da se stepen diskriminacije najmanje povećao prema stranim državljanima.

*Tabela 12: Povećanje/smanjenje stepena diskriminacije usljed epidemije COVID 19*

	Povećao	Ostao je isti	Smanjio se	Ne znam, ne mogu da ocijenim
Ženama	17,1	43,9	3,8	35,2
RE populacija	13,8	45,5	5,4	35,3
Nacionalnim manjinama	11,7	45,4	8,6	34,3
Srbima	11,7	44,2	10,2	34,0
Političkim neistomišljenicima	10,9	46,4	7,5	35,1
Osobama sa invaliditetom	10,1	50,6	3,4	35,9
LGBTI osobama	7,0	48,4	6,1	38,5
Stranim državljanima iz Zapadne Evrope	8,5	48,9	3,6	39,0
Stranim državljanima iz Istočne Evrope	8,8	49,0	3,0	39,2
Stranim državljanima iz zemlja regiona	11,0	47,2	2,5	39,4

Grafikon 45: Povećanje vs. smanjenje diskriminacije usljed efekta COVID 19



# STAVOVI MLADIH O DISKRIMINACIJI



U nastavku, po ključnim pitanjima razlikovaćemo mlade od onih koji su stariji od 30 godina, kako bi utvrdili da li postoje razlike u percepciji diskriminacije. Mladi su definisani kao oni koji imaju 18-30 godina.

Prikaze dajemo po pojedinačnim indikatorima i kompozitno, kako bi se uvidjele razlike između dvije kategorije. Najprije, u tabeli 1 dajemo cjeloviti prikaz DA odgovora na pitanje da li je diskriminacija prisutna u svim po oblastima i za sve kategorije:

Grafikon 1: Percepcija diskriminacije po oblastima % - mladi i ostali

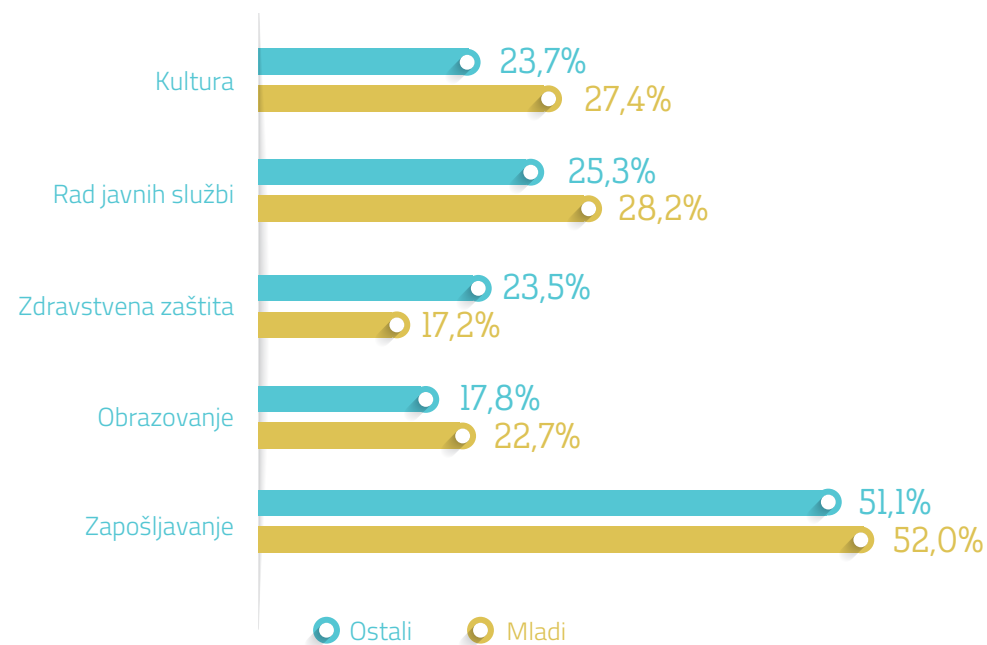


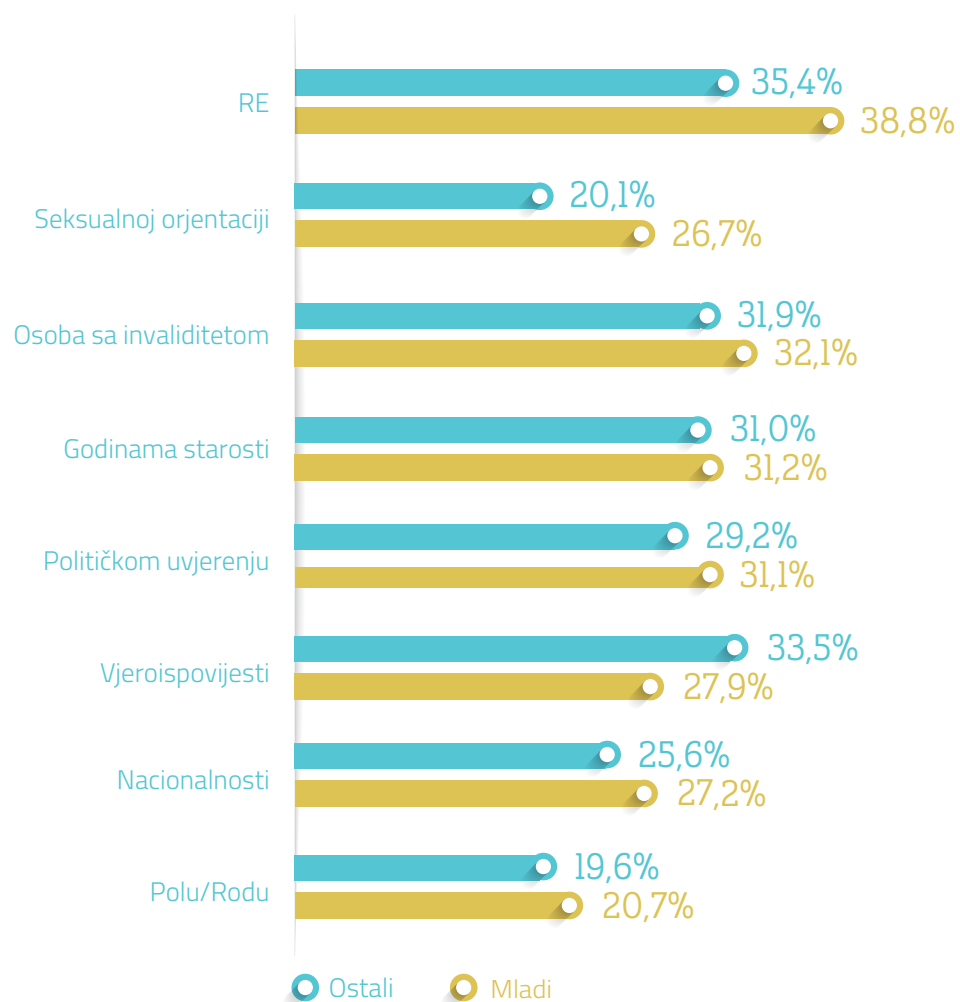
Tabela 1: Diskriminacija je prisutna - % DA odgovora

	Zapošljavanje		Obrazovanje		Zdravstvena zaštita		Rad javnih službi		Kultura	
	MLADI	OSTALI	MLADI	OSTALI	MLADI	OSTALI	MLADI	OSTALI	MLADI	OSTALI
Polu/Rodu	41,9%	40,4%	14,2%	10,8%	10,7%	13,3%	20,2%	16,2%	16,7%	17,4%
Nacionalnosti	49,8%	49,4%	17,8%	13,6%	12,3%	14,9%	28,9%	26,1%	27,3%	23,7%
Vjeroispovijesti	47,8%	45,2%	20,9%	14,0%	14,2%	56,9%	26,9%	25,5%	29,8%	25,9%
Političkom uvjerenju	60,1%	57,7%	20,2%	15,6%	16,5%	18,9%	33,2%	31,8%	25,7%	21,8%
Godinama starosti	59,3%	61,0%	27,3%	24,5%	20,9%	23,6%	26,5%	25,4%	22,1%	20,7%
Osobama sa invaliditetom	57,1%	61,4%	26,9%	24,1%	20,6%	22,8%	28,9%	26,9%	27,0%	24,3%
Seksualnoj orijentaciji	37,2%	34,3%	17,4%	10,8%	17,8%	11,6%	27,3%	20,6%	34,0%	23,4%
RE populacija	62,5%	59,3%	36,8%	29,3%	24,5%	26,3%	33,6%	29,8%	36,8%	32,3%

U tabeli možemo videti da se u nekim procesima mladi razlikuju, a u nekima ne. Kako bi utvrdili preciznije razlike, u grafikonu 1 dajemo ocenu mladih u odnosu na ostale za sve oblasti. Podaci ukazuju da mladi imaju prilično ujednačenu procenu kada je reč o diskriminaciji u oblasti zapošljavanja, dok mladi procenjuju da u oblasti zdravstva ima manje diskriminacije nego što to procenjuju stariji. U svim ostalim oblastima, mladi procenjuju da je diskriminacija prisutnija u odnosu na procenu starijih.

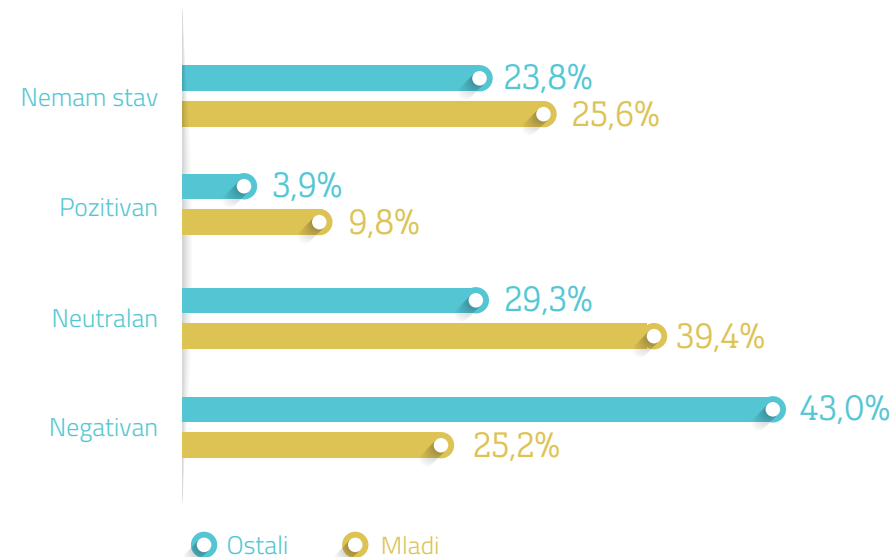
Procjena po grupama priložena je u grafikonu 2. Značajne razlike mjerimo u nekim oblastima. Najznačajnija je u tome što mladi smatraju da je diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije značajno izraženija u odnosu na starije.

Grafikon 2: Percepcija diskriminacije po grupama  
% - mladi i ostali



U grafikonu 3 možemo vidjeti jasne razlike između mladih i ostalih kada je riječ o stavu prema LGBTI osobama. Podaci pokazuju da značajno manje mladih ima negativan stav prema LGBTI osobama.

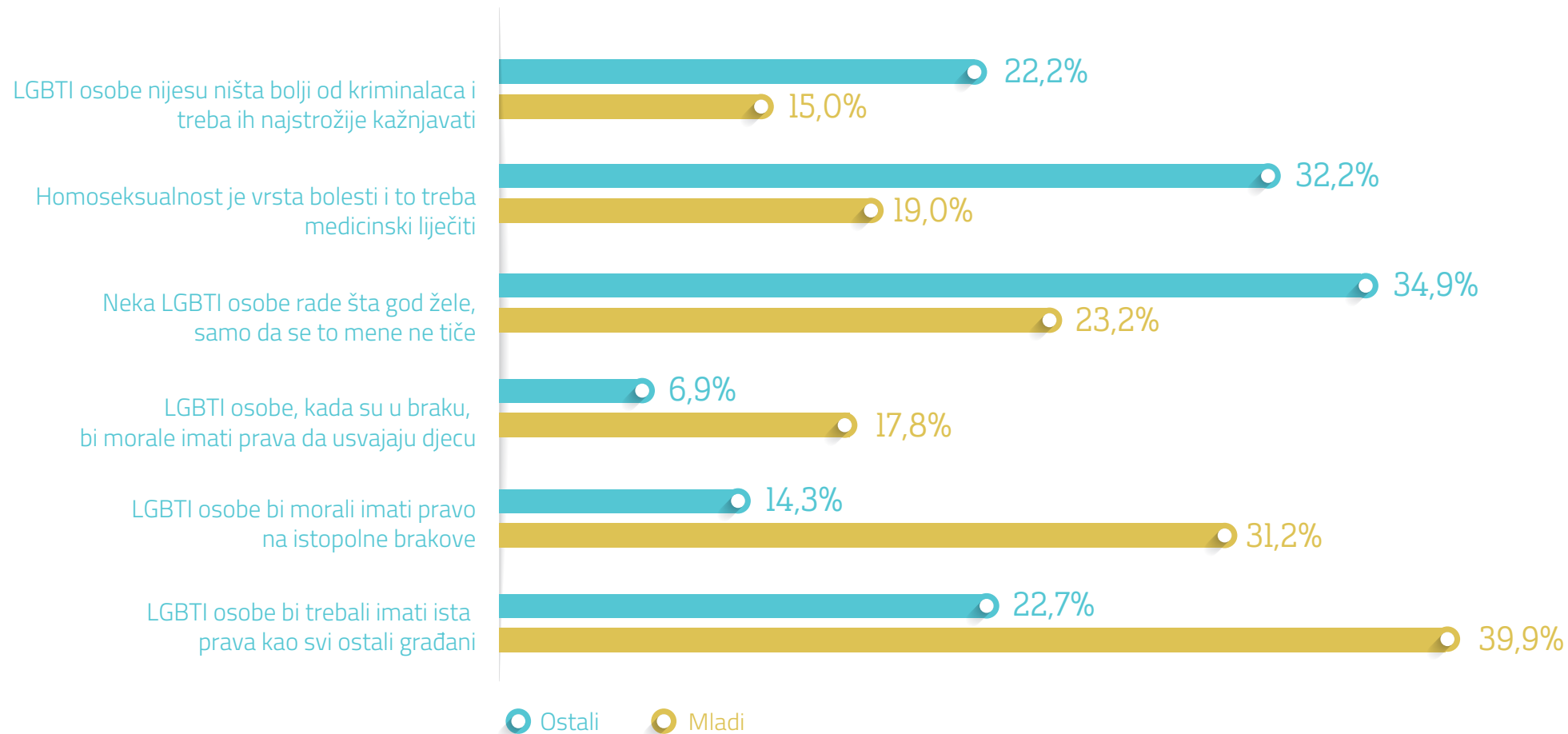
Grafikon 3: Stav prema LGBTI osobama





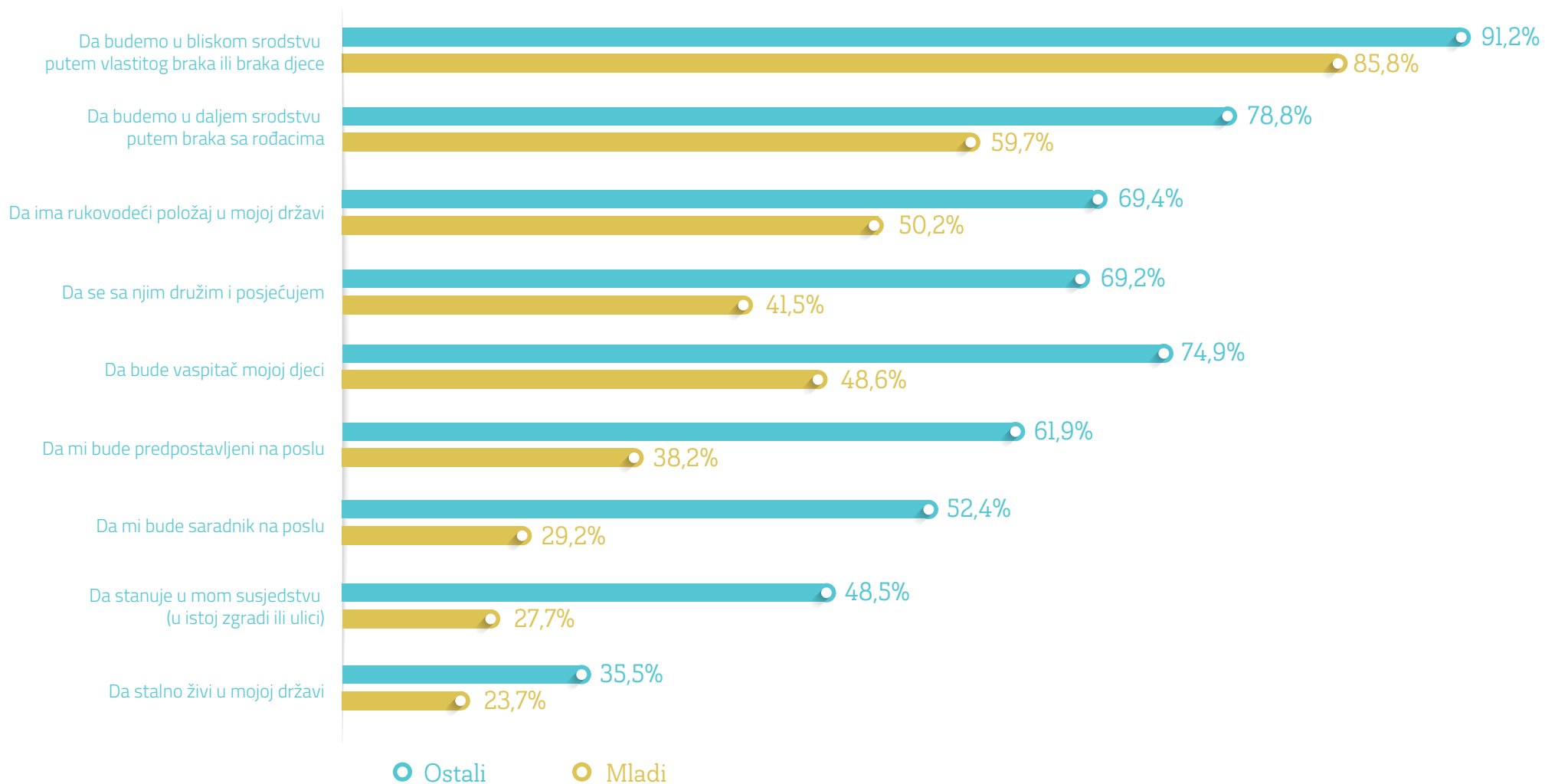
U grafikonu 4 možemo vidjeti jasnije razilke u stepenu slaganja sa nevedenim stavovima upoređujući mlade i ostale. Podaci jasno ukazuju da su mladi značajno tolerantniji prema LGBTI osobama u odnosu na starije.

Grafikon 4: Slažu se sa stavovima



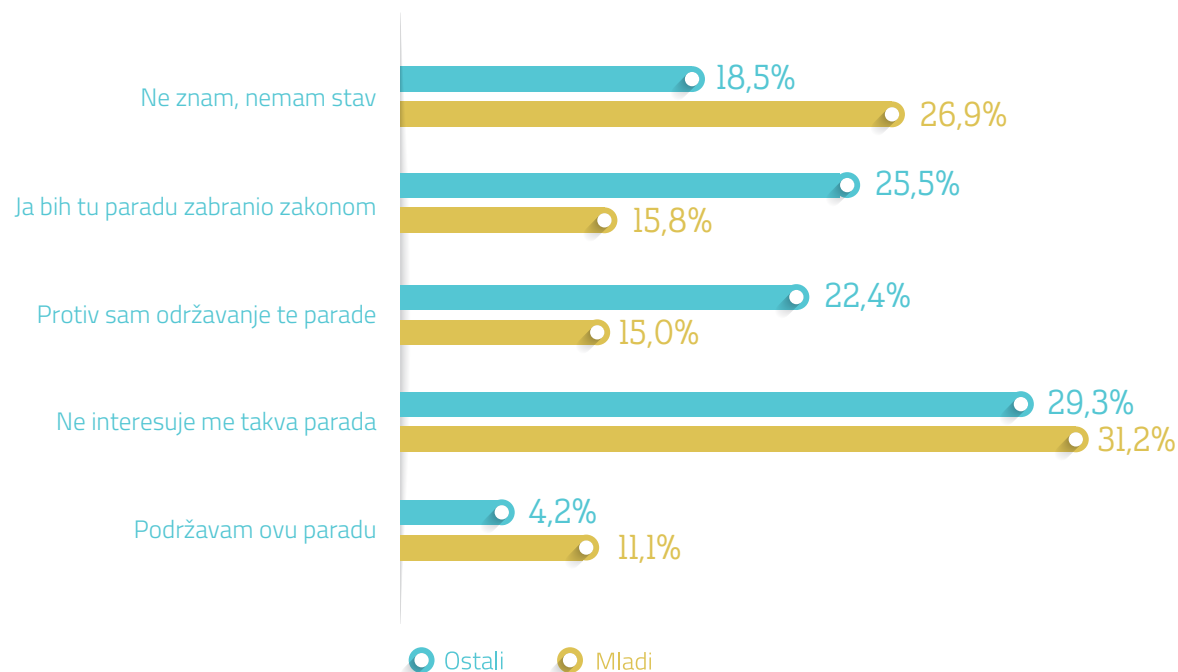
U grafikonu 5 uporedili smo socijalno distanciranje prema LGBTI osobama koje iskazuju mladi i stariji. Numeričke vrijednosti u grafikonima su procenti onih koji NE ŽELE da ostvaruju navedene odnose sa LGBTI osobama. Razlike su drastične i jasno pokazuju da mladi imaju značajno manju distancu prema LGBTI u odnosu na starije

Grafikon 5: Socijalna distanca prema LGBTI osobama

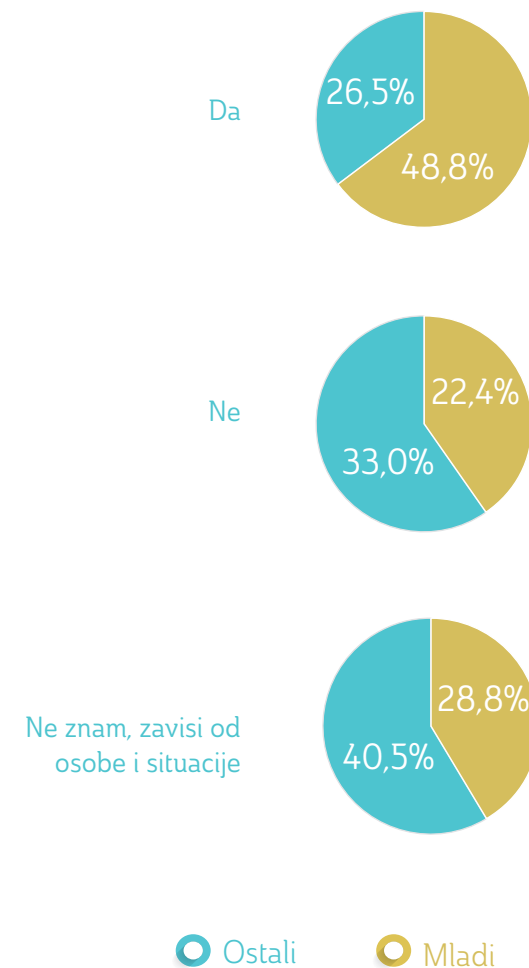


U grafikonu 6 dajemo prikaz stavova prema LGBTI PRAJD-u kada se uporede mladi i stariji. Iako veći na mladih ne podržava LGBTI paradu, jasno je da oni u značajno većoj mjeri imaju pozitivan stav prema PRAJD-u u odnosu na starije.

Grafikon 6: Stavovi prema LGBTI paradi ponosa



Grafikon 7: Da li biste Vi lično bili spremni da zaštitite LGBTI osobe ukoliko su ugrožene?



Poslednje pitanje kojim poredimo mlade i starije tiče se spremnosti da se zaštite LGBTI osobe ukoliko bi bili ugroženi (grafikon 7). Takođe i prema ovom parametru mjerimo značajno veći stepen spremnosti zaštite koji izražavaju mladi u odnosu na starije.





Funded  
by the European Union  
and the Council of Europe



Implemented  
by the Council of Europe



CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA



Crna Gora  
Ministarstvo za  
ljudska i manjinska prava

